

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΑ»

«ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΠΑΞΩΝ
ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ
ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1889-1929»

Χολέβα Τσιριγγάκη Βασιλική

Τμήμα Ιστορίας

Κέρκυρα 2019

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΑ»

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΠΑΞΩΝ
ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ
ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1889-1929

Επόπτες: Κωνσταντίνος Αγγελάκος

Καθηγητής Ιονίου Πανεπιστημίου

Δημήτριος Ανωγιάτης-Pele

Καθηγητής Ιονίου Πανεπιστημίου

Αθανάσιος Γκότοβος

Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Διπλωματική Εργασία

Κέρκυρα, Μάιος 2019

Περιεχόμενα

Πρόλογος.....	4
Εισαγωγή.....	5
ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ:Ο χώρος και ο πληθυσμός των Παξών	
Λίγα λόγια για το νησί των Παξών.....	8
Η εξέλιξη του πληθυσμού των Παξών.....	14
ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Το Ελληνικό σχολείο Παξών (1889-1929)	
2.1 Η εξέλιξη του μαθητικού πληθυσμού του Ελληνικού Σχολείου Παξών κατά τα έτη 1889-1929.....	18
2.2 Περίοδος εγγραφών και τα αποδεικτικά εισαγωγής στο Ελληνικό Σχολείο Παξών.....	24
2.3 Ο διαχωρισμός των μαθητών ανά φύλο. Η φοίτηση των κοριτσιών στο Ελληνικό Σχολείο Παξών (1889-1929).....	27
2.4 Η γεωγραφική προέλευση των μαθητών.....	30
2.5 Η κοινωνικοεπαγγελματική προέλευση των μαθητών.....	31
2.6 Οι ηλικιακές ομάδες των μαθητών.....	34
2.7 Η πορεία των μαθητών στις σπουδές τους.....	36
2.8 Σχολική αργοπορία (επανάληψη τάξεων).....	37
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	40
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΕΙΚΟΝΩΝ.....	42
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΠΙΝΑΚΩΝ.....	42
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ.....	43
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	45

Πρόλογος

Η παρούσα μελέτη αποτελεί διπλωματική εργασία στα πλαίσια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών «Ιστορική Δημογραφία» του τμήματος Ιστορίας του Ιονίου Πανεπιστημίου.

Είναι μια ερευνητική προσπάθεια για τη μελέτη του δημογραφικού προφίλ των μαθητών του Ελληνικού Σχολείου Παξών. Με τη προσπάθεια αυτή επιδιώκεται να δοθεί ένα στίγμα για τη μέση εκπαίδευση στο νησί των Παξών και παράλληλα να αποτελέσει μια βάση προβληματισμού για την περαιτέρω διερεύνηση του θέματος.

Με την ευκαιρία θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες τόσο προς τους εργαζόμενους των Γενικών Αρχείων Κέρκυρας, χωρίς την συμβολή και τη βοήθεια των οποίων η πρόσβαση στο αρχείο και κατά συνέπεια η συγγραφή της εργασίας αυτής, θα ήταν αδύνατη, όσο και στους επιβλέποντες καθηγητές για την καθοδήγησή τους σε όλα τα στάδια.

Χολέβα Τσιριγγάκη Βασιλική

Κέρκυρα 2019

Εισαγωγή

Αδιαμφισβήτητα, το σχολείο αποτελεί μια μικρογραφία της κοινωνίας. Αφού η κοινωνία αλλάζει χρόνο με το χρόνο, φυσικό είναι στο σχολείο να παρατηρούνται αλλαγές. Οι αλλαγές αυτές μπορούν να εντοπιστούν σε διάφορα επίπεδα, όπως η συμμετοχή των μαθητών στην εκπαίδευση ανάλογα με το φύλο ή τη συχνότητα επανάληψης της τάξης ή ακόμη και το επάγγελμα των γονιών. Κατανοούμε λοιπόν πως όταν μεταβάλλεται ένα παράγοντας, επηρεάζεται όλη η λειτουργία του σχολείου.

Η ιστορία του σχολείου στην Ελλάδα είναι τεράστια, αν αναλογιστούμε και προσθέσουμε κάθε μορφής εκπαίδευση από την αρχαία Ελλάδα μέχρι σήμερα. Καθοριστικό ρόλο στην εκπαίδευση στα χρόνια της τουρκοκρατίας διαδραμάτισαν οι θρησκευτικοί ηγέτες. Με τη πάροδο όμως των χρόνων και τη δημιουργία του ανεξάρτητου Ελληνικού κράτους, τον ρόλο αυτό ανέλαβε το κράτος. Έτσι, το κράτος καθορίζει πλέον τους άξονες που κινείται η θεσμοθετημένη εκπαίδευση, η οποία κατά τόπους επηρεάζεται από μικροοικονομικούς, γεωμορφολογικούς, δημογραφικούς, πολιτικούς και πλήθος άλλων παραγόντων.

Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της εκπαίδευσης μπορούν να αναδειχθούν μέσα από έρευνες αρχείων των εν ενεργεία ή μη σχολείων. Μια τέτοιου είδους μελέτη είναι και η παρούσα εργασία, δηλαδή, μια προσπάθεια ανάδειξης ενός κομματιού της Μέσης Εκπαίδευσης στο νησί των Παξών.

Η έρευνα έγινε στα μαθητολόγια του Ελληνικού Σχολείου Παξών, από το έτος 1889 μέχρι το 1929. Οι εγγραφές σταματάνε το έτος 1929, καθώς με τον νόμο 4397/1929¹ καταργήθηκαν τα Ελληνικά Σχολεία. Το Ελληνικό σχολείο ή Σχολαρχείο, όπως ονομάζονταν, εμφανίστηκε στην Ελλάδα το 1833² και αποτελούνταν από τρεις τάξεις. Για να εγγραφεί κάποιος σε αυτό θα έπρεπε να αποφοιτήσει από τη Δ' Δημοτικού, πράγμα που διευκρινίστηκε σε νομοθέτημα το

¹ΦΕΚ 309/1929. Νόμος 4397, *Περί στοιχειώδους εκπαίδευσεως*, Τεύχ. Α', Αθήνα 1929

² Βασιλικό Διάταγμα 21/11/1833, *Περί συστάσεως Γυμνασίου εις Ναύπλιον*, (ΕτΚ αριθμ. 41/Α/16-12-1833)

1836³. Ο τρόπος εισαγωγής των μαθητών στο Ελληνικό Σχολείο δε προβλέπονταν από τα νομοθετήματα, έτσι για πολλές δεκαετίες παρατηρούνται ατασθαλίες στο τρόπο εισαγωγής. Άλλοτε γινόταν με εισαγωγικές εξετάσεις και άλλοτε με απλή προσκόμιση αποδεικτικού.⁴ Στο νομοθέτημα του 1836 καθορίζεται και ο ρόλος του Ελληνικού σχολείου, ο οποίος είναι η προετοιμασία των μαθητών για ανώτερες σπουδές⁵, το τετρατάξιο τότε γυμνάσιο. Η μεταπήδηση των μαθητών από το Ελληνικό σχολείο στο γυμνάσιο γίνονταν με εισαγωγικές εξετάσεις.

Σκοπός της εργασίας είναι η καταγραφή και μελέτη της ιστορίας της Μέσης Εκπαίδευσης, έτσι όπως διαμορφώνεται από το πολιτικό, κοινωνικό, οικονομικό και γενικότερο εκπαιδευτικό συγκείμενο από το 1889-1929 στο νησί των Παξών μέσα από τις διαφοροποιήσεις στη ροή του μαθητικού πληθυσμού σε επίπεδο φύλου, γεωγραφικής και κοινωνικής προέλευσης, θρησκείας και ιθαγένειας καθώς και ο προσδιορισμός της σχέσης ανάμεσα στην εκπαίδευση και τη κοινωνία. Ο λόγος για τον οποίο επιλέχθηκε η συγκεκριμένη χρονική περίοδος μελέτης, είναι ακριβώς ο χρονικός περιορισμός που θέτει το ίδιο το αρχειακό υλικό.

Οι πηγές λοιπόν που χρησιμοποιήθηκαν ήταν κυρίως τα μαθητολόγια του Ελληνικού σχολείου Παξών από το 1889-1929. Επίσης ως δευτερογενείς πηγές χρησιμοποιήθηκαν βιβλία και φύλλα της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως. Οφείλουμε να σημειώσουμε ότι οι πηγές μας ήταν επαρκείς ώστε η έρευνα να μας οδηγήσει σε ασφαλή αποτελέσματα.

Η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε, χωρίζεται σε στάδια. Αρχικά έγινε η συλλογή δεδομένων από το αρχειακό υλικό, το οποίο βρισκόταν στα Γενικά Αρχεία Κέρκυρας και η καταγραφή του σε υπολογιστικό φύλλο (Microsoft Excel). Στο δεύτερο στάδιο έγινε η στατιστική επεξεργασία των δεδομένων με τη χρήση στατιστικού πακέτου (EXCEL) και παράλληλα η βιβλιογραφική διερεύνηση του θέματος. Το τρίτο και

³ Βασιλικό Διάταγμα 31/12/1836, *Περί του κανονισμού των ελληνικών σχολείων και γυμνασίων* (ΕτΚ αριθμ. 87/Α/31-12-1836)

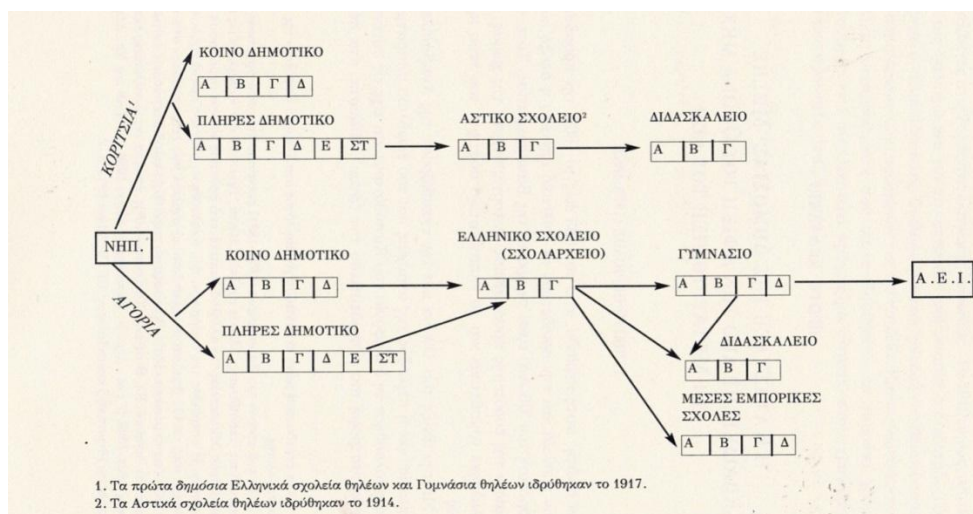
⁴ Αλέξης Δημαράς, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης Το «ΑΝΑΚΟΠΟΤΟΜΕΝΟ ΑΛΜΑ» Τάσεις και αντιστάσεις της ελληνικής εκπαίδευσης 1833-200*, επιμέλεια Βάσω Βασιλού -Παπαγεωργίου, εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα 2013, Σελ 21

⁵ Αντωνίου Δ., *Τα προγράμματα της Μέσης Εκπαίδευσης (1833-1929)*, τομ. Α, Γ, Αθήνα: ΙΑΕΝ, 1987/1989, σελ. 13

τελευταίο στάδιο περιελάμβανε την ερμηνεία των αποτελεσμάτων της στατιστικής επεξεργασίας και την παράλληλη σύνδεση με την βιβλιογραφία.

Η εργασία χωρίζεται σε δύο κεφάλαια. Το πρώτο περιλαμβάνει στοιχεία για τη περιοχή της έδρας της σχολικής μονάδας, καθώς και για τον πληθυσμό της. Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται η παρουσίαση των στοιχείων για την εξέλιξη του μαθητικού πληθυσμού του Ελληνικού Σχολείου Παζών κατά τα έτη 1889-1929 και αναφορά στα εκπαιδευτικά και ιστορικά χαρακτηριστικά της περιόδου αυτής. Ακολουθεί η ανάλυση για την περίοδο εγγραφής των μαθητών και τον τρόπο εισαγωγής στη πρώτη τάξη του Ελληνικού Σχολείου Παζών. Έπειτα παρουσιάζονται στοιχεία που αφορούν την κατανομή του φύλου των μαθητών, με έμφαση στη φοίτηση των κοριτσιών. Στη συνέχεια εξετάζεται η γεωγραφική και κοινωνική προέλευση των μαθητών. Έπειτα σχολιάζεται η ηλικία πρώτης εγγραφής, ο μέσος όρος ηλικίας των μαθητών του Ελληνικού σχολείου Παζών για τη περίοδο 1889-1929, καθώς επίσης και η πορεία τους σε αυτό.

Ο δρόμος για την διεκπεραίωση της έρευνας δεν ήταν στρωμένος με ροδοπέταλα. Αντιθέτως η διερεύνηση ενός αρχειακού υλικού και η ενασχόληση με αυτό απαιτεί υπομονή και επιμονή. Τις περισσότερες φορές οι δυσκολίες και οι περιορισμοί τίθενται από τη φύση των ίδιων των αρχείων, όπως για παράδειγμα με την αλλαγή της φύσης τους και τον τρόπο καταγραφής των δεδομένων στις διάφορες χρονικές περιόδους καθώς και τη καλή ή κακή συντήρηση του αρχειακού υλικού.

Εικόνα 1:ΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ ΤΟΥ 1929

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Ο ΧΩΡΟΣ ΚΑΙ Ο ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΑΞΩΝ

1.1.Λίγα λόγια για το νησί των Παξών

Οι Παξοί βρίσκονται στο Ιόνιο Πέλαγος και είναι ένα νησί των Επτανήσων. Βρίσκεται 7 μίλια νότια της Κέρκυρας και διοικητικά ανήκει στο νομό Κέρκυρας. Πρωτεύουσα του νησιού είναι η περιοχή Γάιος. Άλλοι οικισμοί των Παξών είναι η Λάκκα και ο Λογγός.

Ο Γάιος (αναφερόμενος και Γάης) είναι ο μεγαλύτερος οικισμός των Παξών. Βρίσκεται στο νότιο μέρος του νησιού, είναι το κεντρικό λιμάνι των Παξών και όπως προανέφερα, η έδρα του Δήμου Παξών. Σύμφωνα με την τελευταία απογραφή του πληθυσμού της Ελλάδας, το 2011, οι μόνιμοι κάτοικοι των Παξών είναι 2300.

Εικόνα 2: Η ΠΟΛΗ ΚΑΙ ΤΟ ΛΙΜΑΝΙ ΤΟΥ ΓΑΪΟΥ, ΕΤΟΣ 1863

Λόγω της ιδιομορφίας του εδάφους και του κλίματος του νησιού η ενασχόληση των κατοίκων, στα τέλη της δεκαετίας του 1880, ήταν η γεωργία, η αλιεία, η κτηνοτροφία, η λατομία και ναυτιλία. Αρκετοί όμως είναι αυτοί που ασχολήθηκαν με το εμπόριο. Ενώ με τον τουρισμό ασχολούνται από τη δεκαετία του 1960, όταν δηλαδή άρχισε αυτός να ανθεί στον ελλαδικό χώρο. Οι Παξοί έχουν αναπτύξει τις τουριστικές υποδομές τους και θεωρούνται ένα από τα κοσμικά νησιά του Ιονίου. Έχουν αποκτήσει παγκόσμια φήμη και κάθε καλοκαίρι προσελκύουν χιλιάδες επισκέπτες που καταφθάνουν στο νησί για να γνωρίσουν για να χαρούν τον ήλιο, τη θάλασσα και την καταπράσινη φύση του. Σε αναφορά του ο Lear Edward κάνει λόγο για έναν τόπο ιδανικό, με γενναιόδωρη ομορφιά, ποικιλία σχημάτων, κατοικημένο από έναν αρκετά φιλόξενο λαό.⁶

Αναφορικά με το κλίμα ο Λουδοβίκος Σαλβατώρ αναφέρει το 1885 στο έργο του «Παξός και Αντίπαξος» ότι «Καὶ ὁ ἀὴρ εἶναι πολὺ καθαρώτερος ἐν συγκρίσει πρὸς ἐκεῖνον τοῦ στενοῦ πορθμοῦ τῆς Κερκύρας μὲ τὰς ἀναθυμιάσεις τῶν πέναντι κειμένων ἐλῶν τῆς Βοθρωτοῦ.»⁷

Η πρώτη αναφορά στο νησί των Παξών γίνεται από τον Όμηρο. Φαίνεται ότι πρωτοκατοικήθηκαν από τους Φοίνικες, αποίκους της Κεφαλονιάς. Ο Θουκυδίδης χαρακτηρίζει το νησί των Παξών, νήσος των Συβότων⁸. Άλλες αναφορές σχετικά με τους Παξούς γίνονται από τον Πλίνιο, ο οποίος ονομάζει το νησί «Πάξι», θηλυκού γένους και οι Πολύβιος και Δίων ο Κάσσιος «Πάξοι», αρσενικού γένους.⁹ Πρώτη

⁶Lear, Edward. Views in the Seven Ionian Islands by Edward Lear. A facsimile of the original edition published in 1863 by the Artist. Oldham: Hugh Broadbent [1979].

⁷Λ. Σαλβατώρ, *Παξός και Αντίπαξος*, εκδ. Εστία, 1903

⁸ ΘΟΥΚ 1.44.1–1.47.3, (ΘΟΥΚ 1.24.1–1.55.2: Τα "Κερκυραϊκά") Αμυντική συμμαχία των Αθηναίων με την Κέρκυρα – Αποστολή στρατιωτικών δυνάμεων Αθηναίων και Κορινθίων – Οι Κερκυραίοι στα Σύβοτα

⁹Λ. Σαλβατώρ, *Παξός και Αντίπαξος*, εκδ. Εστία, 1903, σελ. 25

αναφορά με την ονομασία που γνωρίζουμε σήμερα γίνεται από τον ιστορικό Liutprand, κατά το έτος 959.¹⁰

Κατά το Στράβωνα, το όνομά της στους Παξούς έδωσε η Φοινικική λέξη «πακς», που σημαίνει γεωμετρικό «τραπέζιο», δηλαδή νησί με τραπεζοειδές σχήμα, όπως φαίνεται από τη θάλασσα. Ο Μητροπολίτης Παραμυθίας Αθηναγόρας αιτιολογεί το όνομα Παξοί από τις πλάκες που έβγαιναν στους Παξούς και γινόταν εξαγωγή. Σύνθεση της λέξης Παξ = πλάκα και αε ή αι = νησί, μας δίνουν το όνομα του νησιού των πλακών. Ο Μουστοξύδης θεωρεί ότι προέρχεται το όνομα των νησιών από το επίθετο πακτός (δωρικός τύπος του πηκτός). Ο θησαυρός της Ελληνικής γλώσσας του Ερρίκου Στεφάνου ετυμολογεί την ονομασία από το αρχαίο ρήμα πηγνύω και μάλιστα από το μέλλοντα «πήξω». Επίσης είναι δυνατό να προήλθε από τη φράση «πακσώσας θύρας» (κεκλεισμένες), γιατί το λιμάνι του Γάιου είναι κλειστό. Ο Γιάννης Δόικας πιστεύει ότι η λέξη –ειρήνη, είναι αυτή που θα ταίριαζε στο ειρηνικό νησί των Παξών. Άλλη εκδοχή υποστηρίζει ότι μερίδα κατοίκων της Σικελικής Παξούντος, από ανάγκη ή φατριαστική καταδρομή, εκπατρίστηκε και εγκαταστάθηκε στους Παξούς, που τους δόθηκε το πάτριό όνομα.

Σύμφωνα με τη μυθολογία, οι Παξοί δημιουργήθηκαν όταν ο θεός Ποσειδώνας χτύπησε με την τρίαινα του την Κέρκυρα, αποκόπτοντας το νότιο άκρο της και σχηματίζοντας τους Παξούς, για να στεγάσει τον έρωτά του με την Αμφιτρίτη. Έχασε όμως την τρίαινα του, την οποία βρήκαν οι κάτοικοι του νησιού και την έκαναν έμβλημά τους.

Οι Παξοί, συνδέθηκαν στενά από την αρχαιότητα με την Κέρκυρα, την ιστορική πορεία της οποίας ακολούθησαν. Το 229 π. Χ. οι Κερκυραίοι ηττήθηκαν σε ναυμαχία από τους Ιλλυρίους της βασίλισσας Τεύτας και μαζί με τους Παξούς περιήλθαν σε αυτούς για ένα μικρό χρονικό διάστημα μέχρι το θάνατό της το 228 π.Χ. Στη συνέχεια η Κέρκυρα με το νησιωτικό σύμπλεγμα των Παξών, πέρασαν στην επιρροή των Ρωμαίων. Στους αιώνες που ακολούθησαν οι Παξοί ακολουθούσαν τις τύχες της Κέρκυρας. Από τον 13ο αιώνα περνούν στην εξουσία των Ντ' Ανζού και από το 1386 στους Βενετούς. Κατά τη διάρκεια της βενετοκρατίας η οποία κράτησε μέχρι το τέλος

¹⁰LiutprandLiutprand de Cremona,*Antapodosis.Liber de RedusSestisOttonisRelatio de LegationeConstantinopolitan*, translated by F.A.Wright, published by George Routledge&sons,LTD.BroadwayHouse,London 1950

του 18ου αιώνα, Παξοί και Αντίπαξοι απειλήθηκαν πολλές φορές από πειρατές κάτι που οδήγησε, το 1423, το βαρόνο Αδάμ το Β' του Σαν Ιππόλυτο στο να ζητήσει άδεια από τη Βενετία και να κτίσει δύο κάστρα, ένα μέσα στον κόλπο του Γάιου, επάνω στο νησάκι του Αγίου Νικολάου και ένα στη Λάκκα. Οι Βενετοί ήταν επίσης αυτοί οι οποίοι μέσα από το φεουδαρχικό σύστημα που εφάρμοσαν εντατικοποίησαν την καλλιέργεια της ελιάς.

Στα μέσα του 15ου αιώνα εθελοντές Παξινοί πολέμησαν εναντίων των Οθωμανών οι οποίοι πολιορκούσαν τις απέναντι ηπειρωτικές πόλεις Βουθρωτό και Πάργα. Σε αντίποινα οι Οθωμανοί λεηλάτησαν το νησί χωρίς όμως να εντοπίσουν τους κατοίκους οι οποίοι είχαν καταφύγει σε σπηλιές όπου ανασυντάχθηκαν και από όπου ξεκίνησαν ανταρτοπόλεμο, ο οποίος ανάγκασε τελικά τους Οθωμανούς να αποσυρθούν από το νησί. Το 1797 οι Γάλλοι αντικατέστησαν τους Βενετούς, τους οποίους αντικατέστησαν με τη σειρά τους διαδοχικά Ρώσοι και Οθωμανοί μέχρι το 1801 που ιδρύθηκε η αυτόνομος πολιτεία των Επτά Ηνωμένων Νήσων, η οποία αποτέλεσε και την πρώτη μορφή αμιγούς Ελληνικού κράτους από την αρχαιότητα. Οι Παξοί μαζί με τους Αντίπαξους είχαν αυτοτελή συμμετοχή στην κοινοπολιτεία και δικό τους έμβλημα.

Το 1807 η Πολιτεία καταλύεται από τον Ναπολέοντα, η κυριαρχία των Γάλλων όμως δεν θα κρατήσει για πολύ αφού το 1814 αγγλικές δυνάμεις με επικεφαλής τον Έλληνα ταγματάρχη Θεόδωρο Κολοκοτρώνη κατέλαβαν το νησί προσαρτώντας το στο Ηνωμένο Βασίλειο. Κατά τη διάρκεια της επανάστασης η τοπική οργάνωση των φιλικών προμήθευσε αυτήν με έμπυχο και άψυχο υλικό. Ένας από τους επαναστάτες ήρωες του νησιού ήταν και ο μπουρλοτιέρης και πυρπολητής Γεώργιος Ανεμογιάννης, ο οποίος έχασε τη ζωή του σε ηλικία 23 χρόνων στη Ναύπακτο. Τέλος, μετά την ίδρυση του Ελληνικού κράτους οι Παξινοί υποστήριξαν μαζί με τους υπόλοιπους επτανήσιους την ένωση η οποία ήρθε τελικά το 1864. Μεγάλος αριθμός εκθεμάτων από την ιστορία του νησιού, υπάρχει μέχρι σήμερα στο Μουσείο Παξών, το οποίο λειτουργεί από το 1996 στο Γάιο.

Το Ελληνικό Σχολείο Παξών, με το οποίο ασχολείται το συγκεκριμένο πόνημα, σύμφωνα με το αρχειακό υλικό, αρχίζει τη λειτουργία του το 1889. Το διδακτικό προσωπικό αποτελούσαν οι ελληνοδιδάσκαλοι.

Για να γίνει κάποιος ελληνοδιδάσκαλος από το 1850 και μετά χρειαζόνταν να έχει φοιτήσει στο Φιλολογικό Φροντιστήριο, έπρεπε δηλαδή να παρακολουθήσει δύο χρόνια μαθήματα φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο και να περάσει και από εξετάσεις. Το 1895 καταργούνται οι εξετάσεις και ελληνοδιδάσκαλοι γινόντουσαν μόνο οι πτυχιούχοι του Πανεπιστημίου¹¹.

Η εκπαίδευση, δεν ήταν για όλους. Θα μπορούσε κανείς να πει ότι μόνο οι τάξεις του Δημοτικού ήταν για το σύνολο και το υπόλοιπο σύστημα (ελληνικό σχολείο, γυμνάσιο, πανεπιστήμιο) για τους «ολίγους». Σκοπός δε του Ελληνικού σχολείου ήταν η προετοιμασία των μαθητών για ανώτερες σπουδές.¹²

¹¹Μηλίτση - Νίκα, *Η μέση εκπαίδευση στην Μεσσηνία(1833-1910).Όψεις της μεσσηνιακής κοινωνίας μέσα από την εκπαίδευση*, Καλαμάτα 2004,σ.206

¹²Πρβλ. στο διάταγμα 1836(αρ.2)

Εικόνα 3:ΧΑΡΤΗΣ ΤΩΝ ΠΑΞΩΝ,ΕΤΟΣ 1823

ΠΗΓΗ <http://el.travelogues.gr/item.php?view=54815>

1.2 Η εξέλιξη του πληθυσμού των Παξών

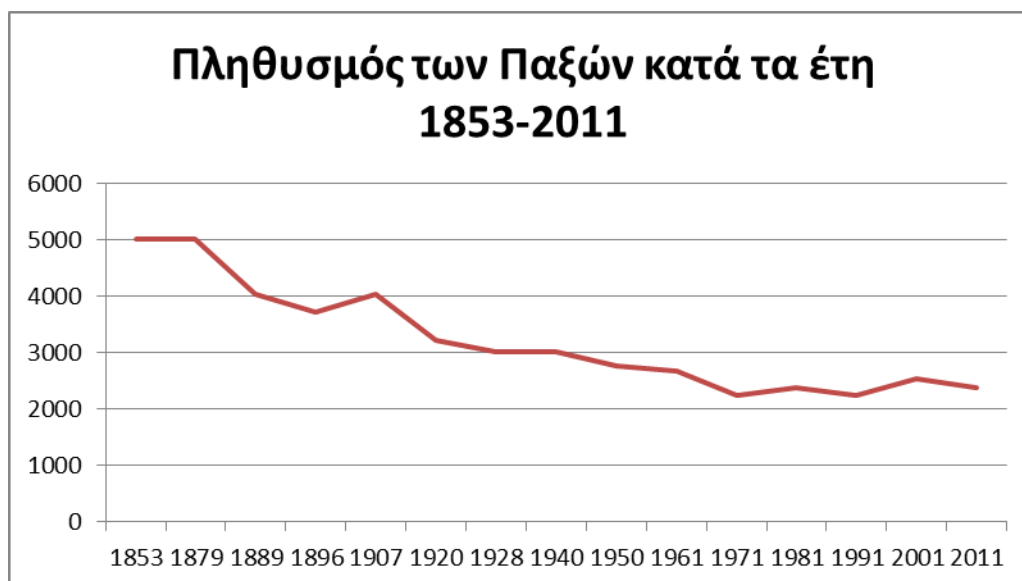
Δεν υπάρχουν στατιστικά στοιχεία για τον πληθυσμό των Παξών πριν από το 1853. Κάποια στοιχεία για τον πληθυσμό του νησιού υπάρχουν σε αναφορές κάποιων συγγραφέων, όπως για παράδειγμα του Α. Μάνσολα, ο οποίος αναφέρει ότι ο πληθυσμός των Παξών κατά το έτος 1853 ανέρχεται στους 5010 κατοίκους.¹³ Ωστόσο, συστηματικές καταγραφές φαίνεται πως υπάρχουν μετά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα και πολύ περισσότερο κατά τον 20^ο αιώνα.

Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία του Ελληνικού Κράτους, που εξήγαγε μέσω απογραφών, παρατηρούμε ότι ο πληθυσμός των Παξών μειώνεται κατά 50%, στη διάρκεια των 160 ετών (με εξαίρεση τα έτη 1907,1940,1981 και 2001).Οφείλουμε να τονίσουμε πως, για τα στοιχεία του πληθυσμού, κυρίως προ του 1907,τίθεται ζήτημα αξιοπιστίας, διότι οι μετρήσεις δεν ήταν τόσο οργανωμένες όσο αυτές που έγιναν τον 20^ο αιώνα.

ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΠΑΞΩΝ	
ΕΤΟΣ ΑΠΟΓΡΑΦΗΣ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ
1853	5010
1879	5002
1889	4025
1896	3725
1907	4025
1920	3208
1928	3015
1940	3024
1950	2764
1961	2683
1971	2253
1981	2375
1991	2237
2001	2533
2011	2389

Πίνακας 1:Ο ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΑΞΩΝ ΑΠΟ ΤΟ 1853 ΕΩΣ 2011

¹³Α. Μάνσολας, Πολιτειογραφικά πληροφορίες περί Ελλάδος, Αθήνα 1867

Γράφημα 1: Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΤΩΝ ΠΑΞΩΝ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1853-2011

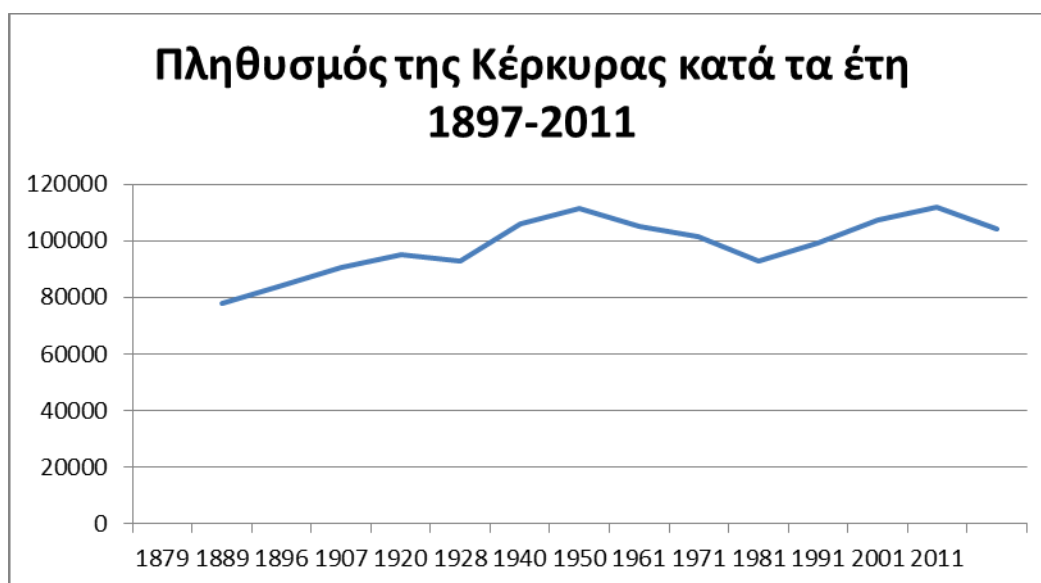
Όπως φαίνεται και από το Διάγραμμα 1, η μεγαλύτερη μείωση του πληθυσμού των Παξών πραγματοποιείται από το 1879 στο 1896, από το 1907 έως το 1928 και το 1940. Η μεγάλη αυτή πτωτική τάση του πληθυσμού των Παξών, πιθανόν να οφείλεται στη μεγάλη θνησιμότητα των συγκεκριμένων περιόδων, όπως αυτή αναλύεται στο βιβλίο του Καθηγητή Δημητρίου Ανωγιάτη-PELE, με τίτλο «Οικιστικό πλέγμα και θνησιμότητα στους Παξούς, μέσα 19^{ου}-τέλος 20^{ου} αι.»¹⁴. Φυσικά καθοριστικό στη μείωση του πληθυσμού, διαδραμάτισαν οι Βαλκανικοί πόλεμοι (1912-1913), οι δύο Παγκόσμιοι Πόλεμοι (Α Παγκόσμιος 1914 και Β΄ Παγκόσμιος 1940) και ο εμφύλιος πόλεμος (1946-1949). Ένας άλλος αρκετά σημαντικός παράγοντας μεταβολής του πληθυσμού είναι και η εγκατάλειψη του νησιού για την αναζήτηση καλύτερης ποιότητας ζωής.

Στο σημείο αυτό θα γίνει μια σύγκριση του πληθυσμού των Παξών με αυτόν όλης της Κέρκυρας, ώστε να διαπιστώσουμε εάν ακολουθεί παρόμοιες διακυμάνσεις. Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζονται τα στοιχεία για τις πληθυσμιακές αυτές ομάδες.

¹⁴ Δημήτριος Ανωγιάτης-Pele, Ιωάννα Αθανασοπούλου, *Οικιστικό πλέγμα και θνησιμότητα στους Παξούς μέσα 19^{ου}-τέλος 20^{ου} αι.*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2011

ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ		
ΕΤΟΣ ΑΠΟΓΡΑΦΗΣ	ΠΑΞΟΙ	ΚΕΡΚΥΡΑ
1879	5002	78024
1889	4025	84492
1896	3725	90872
1907	4025	95451
1920	3208	93091
1928	3015	106251
1940	3024	111548
1950	2764	105414
1961	2683	101770
1971	2253	92933
1981	2375	99477
1991	2237	107592
2001	2533	111975
2011	2389	104371

Πίνακας 2:Ο ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΑΞΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΕΡΚΥΡΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟ 1879-2011

Γράφημα 2:Διαγραμματική παρουσίαση της διακύμανσης του πληθυσμού της Κέρκυρας κατά τα έτη 1879-2011

Στον πίνακα 2 φαίνεται ότι ο πληθυσμός των Παξών ακολουθεί, σε γενικές γραμμές τις διακυμάνσεις του πληθυσμού της Κέρκυρας, εάν εξαιρέσουμε τις απογραφές του 1889, του 1896, του 1920 και του 1991, όπου ο πληθυσμός των Παξών μειώνεται, ενώ ο πληθυσμός της Κέρκυρας αυξάνεται. Ο πληθυσμός των Παξών, όπως και της Κέρκυρας υπέστη μεταβολές, λόγω της γενικής κατάστασης που επικρατούσε σε όλη την Ελλάδα, η οποία είναι μια χώρα με μεγάλη μεταναστευτική

παράδοση¹⁵. Δείκτες όπως η μετανάστευση και η γεννητικότητα επηρέασαν τον πληθυσμό. Μέχρι και πριν τον Α Παγκόσμιο Πόλεμο (1914-1918), οι Έλληνες μετανάστευαν ατομικά και ανοργάνωτα. Κατά τα είκοσι πρώτα χρόνια του 20^{ου} αιώνα η υπερπόντια μετανάστευση έλαβε σημαντική έκταση και εξαφάνισε λόγω του όγκου της, την πατροπαράδοτη μετανάστευση του 19^{ου} αιώνα.

Κατά την περίοδο του μεσοπολέμου (1922-1940) υπάρχει δημογραφική σταθερότητα. Η πείνα όμως του 1940-41 και οι επεκτεινόμενες έως το 1950 απώλειες εξαιτίας του εμφυλίου πολέμου, μειώνουν την γεννητικότητα και το ρυθμό της πληθυσμιακής ανάπτυξης. Η εικοσαετία 1953-1973 χαρακτηρίζεται λόγω του μεγάλου μεταναστευτικού ρεύματος που παρέσυρε πάνω από ένα εκατομμύριο άτομα.

Το μεταναστευτικό ρεύμα από τη χώρα σταμάτησε το 1973 από τη διεθνή οικονομική κρίση και τη βελτίωση των μισθών και συνθηκών εργασίας στην Ελλάδα. Η παλιννόστηση όμως που επακολούθησε, μολονότι μείωσε σημαντικά τις δημογραφικές απώλειες, δεν ανέκοψε ουσιαστικά τη μείωση των γεννήσεων. Η κατάρρευση της γεννητικότητας και η γήρανση, που την ακολουθεί, μαζί με τη μετανάστευση είναι το κυρίαρχο καθεστώς της μεταπολεμικής δημογραφίας.

Είναι γεγονός ότι ο πληθυσμός των Παξών επηρεάστηκε από την πολιτική και οικονομική και κοινωνική κατάσταση της χώρας. Ένας ακόμη παράγοντας μεταβολής του πληθυσμού είναι η εκπαίδευση και κατ'επέκταση η δυνατότητα που παρέχει στον άνθρωπο για επαγγελματική αποκατάσταση, αλλά και πνευματικής καλλιέργειας και αυτονομίας. Ακολούθησαν λοιπόν οι κάτοικοι των Παξών, το δρόμο της παιδείας; Μένει μόνο να εξετάσουμε τα στοιχεία του Ελληνικού Σχολείου Παξών, ώστε να μας δοθεί η δημογραφική εικόνα των μαθητών και κατ'επέκταση του μορφωτικού επιπέδου των κατοίκων του νησιού και των ευκαιριών, θα λέγαμε, που είχαν τα παιδιά που φοιτούσαν σε αυτό.

¹⁵ Κασσιμάτη Κούλα, *Μετανάστευση-Παλιννόστηση η προβληματική της δεύτερης γενιάς*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1984

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΠΑΞΩΝ

2.1 Η εξέλιξη του μαθητικού πληθυσμού του Ελληνικού σχολείου Παξών κατά τα έτη 1889-1929

Τα στοιχεία για την εξέλιξη του μαθητικού πληθυσμού του Ελληνικού Σχολείου Παξών για τα έτη 1889-1929 προέρχονται από τα μαθητολόγια του ίδιου του σχολείου. Τα μαθητολόγια, σαν πηγή δεδομένων, μας παρέχουν πληροφορίες εκπαιδευτικού (φύλο, ηλικία, τάξη εγγραφής) και κοινωνιολογικού περιεχομένου (επάγγελμα πατρός, ιθαγένεια, θρήσκευμα, τόπος γέννησης, τόπος κατοικίας). Συνιστούν βασική πηγή έρευνας, όχι μόνο για την εκπαίδευση, αλλά γενικότερα για την κοινωνική και οικονομική ιστορία κάθε τόπου.

Οφείλουμε να επισημάνουμε πως τα μαθητολόγια του Ελληνικού Σχολείου Παξών έχουν την ιδιομορφία, όπως και όλα τα μαθητολόγια εκείνης της εποχής, οι μαθητές να γράφονται κάθε σχολική χρονιά εκ νέου στα μαθητολόγια. Για παράδειγμα το σχολικό έτος 1890-1891 φαίνονται όσοι ήταν εγγεγραμμένοι το προηγούμενο σχολικό έτος 1889-1890 σε οποιαδήποτε τάξη συν τις νέες εγγραφές πλην τους αποφοιτήσαντες και τους μαθητές που διέκοψαν την φοίτηση. Οπότε για να γίνει σωστή καταγραφή των δεδομένων έπρεπε να δούμε από το κάθε σχολικό έτος πόσοι μαθητές αποφοίτησαν, εάν αυτοί οι μαθητές ξαναεγγράφηκαν παλαιότερα, εάν κατάφεραν να ολοκληρώσουν τη φοίτησή τους στο Ελληνικό Σχολείο, εάν επανέλαβαν κάποια τάξη. Αυτός ο τρόπος καταχώρησης δυσκόλεψε την μετεγγραφή των στοιχείων αυτών στο πρόγραμμα Excel.

Τα στοιχεία που μπορούμε να αντλήσουμε από τα μαθητολόγια είναι τα εξής:

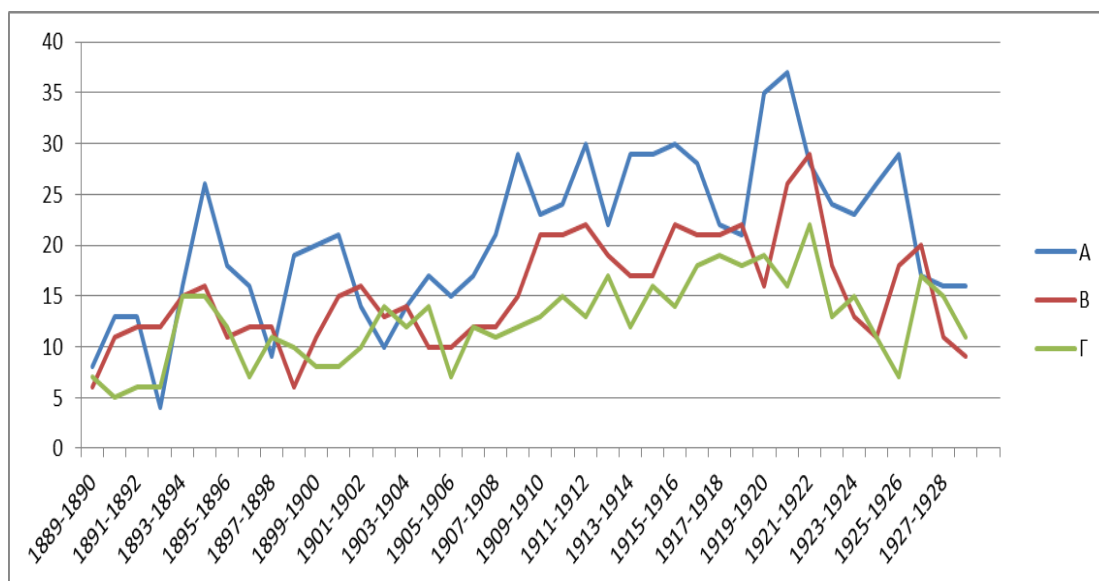
- Σχολικό έτος
- Ονοματεπώνυμο μαθητή
- Ηλικία

- Φύλο
- Τόπος γεννήσεως
- Τόπος κατοικίας
- Θρήσκευμα
- Όνομα πατρός
- Ιθαγένεια
- Σχολείο προέλευσης
- Τάξη εγγραφής
- Τεκμήριο εγγραφής
- Εκπαιδευτικά τέλη

Στο Ελληνικό Σχολείο Παξών φοίτησαν συνολικά 1951 μαθητές στο διάστημα από το 1889 μέχρι το 1929. Ωστόσο οι εγγραφές είναι περισσότερες από τους μαθητές που φοίτησαν σε αυτό, καθώς κάθε φορά που εγγράφονταν ένας μαθητής σε κάποια τάξη, ξαναγραφόταν τα στοιχεία του στο μαθητολόγιο. Έτσι οι 1951 εγγραφές αντιστοιχούν σε 774 μαθητές. Μάλιστα παρατηρούνται φαινόμενα εγκατάλειψης, σχολικής αργοπορίας και μεταγραφών, τα οποία μεταβάλουν το σύνολο των εγγραφών και δεν ταυτίζονται για κάθε χρόνο. Για παράδειγμα, κατά το σχολικό έτος 1889-1890 έγιναν 8 εγγραφές στην Α τάξη, 6 εγγραφές στη Β' τάξη και 7 εγγραφές στη Γ' τάξη ενώ τον επόμενο χρόνο στη Β' τάξη οι μαθητές που εγγραφήκαν ήταν 11 και στη Γ' τάξη ήταν 5. Αναλυτικά ο αριθμός των μαθητών ανά σχολικό έτος παρουσιάζεται στον πίνακα 3.

ΕΤΟΣ ΕΓΓΡΑΦΗΣ	Εγγραφές Α	Β	Γ	
1889-1890	21	8	6	7
1890-1891	29	13	11	5
1891-1892	31	13	12	6
1892-1893	22	4	12	6
1893-1894	46	16	15	15
1894-1895	57	26	16	15
1895-1896	41	18	11	12
1896-1897	35	16	12	7
1897-1898	32	9	12	11
1898-1899	35	19	6	10
1899-1900	39	20	11	8
1900-1901	44	21	15	8
1901-1902	40	14	16	10
1902-1903	37	10	13	14
1903-1904	40	14	14	12
1904-1905	41	17	10	14
1905-1906	32	15	10	7
1906-1907	41	17	12	12
1907-1908	44	21	12	11
1908-1909	56	29	15	12
1909-1910	57	23	21	13
1910-1911	61	24	21	16
1911-1912	66	30	22	14
1912-1913	58	22	19	17
1913-1914	58	29	17	12
1914-1915	62	29	17	16
1915-1916	66	30	22	14
1916-1917	69	28	21	18
1917-1918	62	22	21	19
1918-1919	61	21	22	18
1919-1920	70	35	16	19
1920-1921	79	37	26	16
1921-1922	79	28	29	22
1922-1923	55	24	18	13
1923-1924	51	23	13	15
1924-1925	48	26	11	11
1925-1926	54	29	18	7
1926-1927	54	17	20	17
1927-1928	42	16	11	15
1928-1929	36	16	9	11

Πίνακας 3:ΟΙ ΕΓΓΡΑΦΕΣ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΑΝΑ ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1889-1929

Γράφημα 3:ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ ΤΩΝ ΕΓΓΡΑΦΩΝ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΠΑΞΩΝ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1889-1929,ΑΝΑ ΕΤΟΣ ΚΑΙ ΤΑΞΗ ΕΓΓΡΑΦΗΣ

Στο γράφημα 3, αναπαρίσταται ξεχωριστά οι εγγραφές των μαθητών ανά έτος και ανά τάξη εγγραφής. Παρατηρούμε ότι η μεγίστη τιμή των εγγραφών για την Α' τάξη είναι 37 και συμβαίνει το 1920,29 για την Β' τάξη το 1921 και 22 εγγραφές για τη Γ' τάξη το 1921. Φυσικό και επόμενο κατά το σχολικό έτος 1921-1922 να φοιτούν οι περισσότεροι μαθητές στη Β' τάξη, καθώς το σχολικό έτος 1920-1921 η Α' τάξη σημείωσε τον μεγαλύτερο αριθμό εγγραφών. Η αυξητική τάση των μαθητών που σημειώνεται αυτά τα χρόνια οφείλεται στην αύξηση του πληθυσμού των Παξών που σημειώθηκε το έτος 1907¹⁶ (πίνακας 1), οπότε όσα παιδιά γεννήθηκαν τότε φοίτησαν στο Ελληνικό σχολείο Παξών γύρω στα 1920, καθώς ήταν στην κατάλληλη ηλικίας φοίτησης που κυμαίνονταν κατά μέσο όρο 12 ετών (Γράφημα 10). Η καμπύλη της Α' τάξης, σχεδόν σε όλο το μήκος της, είναι πιο ψηλή από τη καμπύλη της τάξης Β' και της τάξης Γ', η οποία είναι η πιο χαμηλή από όλες. Αυτό δείχνει ότι υπάρχουν διαρροές από την Α προς τη Β και από τη Β προς τη Γ. Φαίνεται ότι ενώ υπήρχε θέληση για μόρφωση, αρκετοί μαθητές διέκοπταν τις σπουδές τους, άλλοι μόνιμα και άλλοι προσωρινά. Η διακοπή των σπουδών οφείλονταν όπως θα αναλύσουμε παρακάτω κυρίως σε οικονομικούς λόγους, καθώς αρκετοί ήταν αυτοί που βοηθούσαν τις οικογένειές με το να εργάζονται.

¹⁶ Δημήτριος Ανωγιάτης-Pele,Ιωάννα Αθανασοπούλου, *Οικιστικό πλέγμα και θνησιμότητα στους Παξούς μέσα 19^{ου}-τέλος 20^{ου} αι*, εκδόσεις Παπαζήση,Αθήνα,2011

Γράφημα 4:ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ ΤΩΝ ΕΓΓΡΑΦΩΝ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΠΑΞΩΝ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1889-1929,ΑΝΑ ΕΤΟΣ ΕΓΓΡΑΦΗΣ

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα παρατηρούνται διάφορες μικρές διακυμάνσεις στον αριθμό των μαθητών. Κατά το σχολικό έτος 1892-1893, παρατηρείται μείωση των εγγραφών στο Ελληνικό σχολείο Παξών. Φαίνεται ότι τα υψηλά εκπαιδευτικά τέλη, που επέβαλε την περίοδο αυτή ο πρωθυπουργός Χαρίλαος Τρικούπης, σε συνδυασμό με την οικονομική κατάρρευση του 1893, επηρέασαν αρνητικά την φοίτηση των μαθητών στο Ελληνικό Σχολείο τη συγκεκριμένη χρονιά¹⁷.

Αντίθετα, τα αμέσως επόμενα σχολικά έτη, οπότε και ελαττώθηκαν τα εκπαιδευτικά τέλη, παρατηρείται μια ομαλή πορεία φοίτησης των μαθητών, χωρίς ιδιαίτερες διακυμάνσεις.

Πτωτική τάση παρατηρείται κατά το σχολικό έτος 1905-1906, που συμπίπτει χρονικά με το απόγειο του μεταναστευτικού ρεύματος, ιδιαίτερα προς την Αμερική, που συγκλόνισε τη χώρα¹⁸.

Όσον αφορά τις εγγραφές των μαθητών τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα έως το 1929, έως ότου δηλαδή έχουμε στοιχεία, οι διακυμάνσεις που σημειώνονται είναι

¹⁷Δημαράς Αλέξης, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε ποτέ (Τεκμήρια Ιστορίας)*, τομ.Α':1821-1894, Ερμής, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1973, σ.60-65

¹⁸Ρέπουλης Εμμανουήλ, Υπουργός επί των Εσωτερικών, *Μελέτη μετά σχεδίου νόμου περί μεταναστεύσεως*, Αθήνα 1912, σ.18-21

μικρές. Από το 1908 και ύστερα αρχίζει να παρατηρείται μια τάση αύξησης του μαθητικού δυναμικού, η οποία πιθανότατα να σχετίζεται με τον παράγοντα μετανάστευση. Ας σημειωθεί ότι η αμερικανική νομοθεσία, από το 1907 και μετά, έγινε εξαιρετικά αυστηρή ως προς την είσοδο παιδιών κάτω από 16 ετών που δε συνοδεύονταν από τους γονείς τους. Στην έκθεση επιτροπής της Ελληνικής Βουλής, που ασχολήθηκε με το θέμα της μετανάστευσης και παραθέτει στοιχεία για την περίοδο μέχρι το 1902, προτού δηλαδή το μεταναστευτικό να πάρει πάρα πολύ μεγάλες διαστάσεις, το ποσοστό των παιδιών ηλικίας κάτω από 15 είναι κατά μέσο όρο 10%, με μέγιστο το 1899 που φθάνει το 13%. Τα στοιχεία του 1909-1911 δείχνουν ότι το ποσοστό των μικρών παιδιών που μεταναστεύουν περιορίστηκε κάτω του 3%¹⁹. Είναι πολύ πιθανόν, λοιπόν, ότι οι νομοθετικοί αυτοί φραγμοί, που τέθηκαν στην έξοδο των παιδιών προς τον Νέο Κόσμο, εμπόδισαν έμμεσα και τις μαθητικές διαρροές από τα Ελληνικά σχολεία. Εξάλλου την ίδια περίοδο, αρχίζει να ξεθωριάζει το «όνειρο» της μετανάστευσης προς την Αμερική, σε μικρούς και μεγάλους, λόγω των άθλιων συνθηκών διαβίωσης των μεταναστών στην ξένη χώρα, μετά την οικονομική κρίση που έχει ξεσπάσει εκεί. Αποτέλεσμα, όχι μόνο να μειωθεί το ισχυρό μεταναστευτικό ρεύμα της προηγούμενης περιόδου, αλλά και να ανοίξει ο δρόμος της παλιννόστησης για πολλούς Έλληνες²⁰

¹⁹ Ψυχογιός Δημήτρης Κ., *Προίκες, φόροι, σταφίδα και ψωμί. Οικονομία και οικογένεια στην αγροτική Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1995, σ.160-162

²⁰ Τσουκαλάς Κωνσταντίνος, *Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, μετ. Ιωάννα Πετροπούλου-Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, εκδ. Θεμέλιο 1987, σ.150

2.2 Περίοδος εγγραφών και τα αποδεικτικά εισαγωγής στο Ελληνικό Σχολείο Παζών.

Μελετώντας την περίοδο των εγγραφών, δεν μας εξέπληξε το γεγονός ότι οι περισσότερες εγγραφές πραγματοποιήθηκαν τον Σεπτέμβρη, όποτε και ξεκινάει το νέο σχολικό έτος. Επίσης παρατηρούμε κάποια ανεκτικότητα από το σχολείο, καθώς κάποιες εγγραφές έγιναν τον μήνα Οκτώβρη.

Πρέπει να σημειώσουμε πως τον μήνα Φεβρουάριο έγιναν κάποιες εγγραφές μαθητών κατά τα έτη 1893 και 1894. Πρόκειται για εγγραφές στο Θερινό εξάμηνο, όπου εγγράφονταν κυρίως μαθητές που έρχονταν απρόοπτα από άλλο σχολείο ή μαθητές που είχαν παρακολουθήσει το χειμερινό εξάμηνο του ίδιου ή παλαιότερου έτους. Ο διαχωρισμός του σχολικού έτους σε χειμερινό και θερινό εξάμηνο προφανώς έπαψε να ισχύει, καθώς, σύμφωνα με το αρχείο, δε συνεχίστηκε αυτό το μοτίβο στα επόμενα χρόνια.

ΜΗΝΑΣ ΕΓΓΡΑΦΗΣ	ΑΤΟΜΑ	ΕΓΓΡΑΦΕΣ
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ	5	5
ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ	33	48
ΑΠΡΙΛΙΟΣ	3	3
ΜΑΪΟΣ	1	1
ΣΕΠΤΕΜΒΡΗΣ	656	1813
ΟΚΤΩΒΡΗΣ	63	68
ΝΟΕΜΒΡΗΣ	3	3
ΔΕΚΕΜΒΡΗΣ	8	8
ΚΕΝΑ	2	2

Πίνακας 4: Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΕΓΓΡΑΦΗΣ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΑΝΑ ΜΗΝΑ

Όσον αφορά τον τρόπο εισαγωγής των μαθητών, το αρχειακό υλικό (μαθητολόγια) έδειξε πως οι περισσότερες εγγραφές έγιναν με την προσκόμιση του απολυτηρίου Δημοτικού σχολείου. Η οργανική επαφή ανάμεσα στο δημοτικό και το Ελληνικό Σχολείο είναι ασαφής: Στο νόμο του 1834 δεν ορίζεται από ποια τάξη του δημοτικού γίνεται η μετάβαση, και μόνο στο νομοθέτημα του 1836 για τη μέση

εκπαίδευση αναφέρεται ότι στο Ελληνικό Σχολείο εγγράφονται όσοι διαθέτουν αποδεικτικό ότι έχουν τις αναγκαίες προκαταρκτικές γνώσεις όσων διδάσκονται στα δημοτικά σχολεία²¹

Η εγγραφή, λοιπόν, γινόταν κατά κύριο λόγο με την προσκόμιση του Απολυτηρίου Δημοτικού σχολείου, όμως υπήρξαν και λίγες περιπτώσεις όπου διενεργήθηκαν γραπτές εξετάσεις με σκοπό την αξιολόγηση μαθητών και την εγγραφή ή μη αυτών στο Ελληνικό Σχολείο Παξών. Επίσης, παρατηρούμε ότι η επανάληψη της Α τάξης αγγίζει το 19% και γινόταν με προσκόμιση πιστοποιητικό από το ίδιο το Ελληνικό Σχολείο Παξών. Προφανώς εκδίδονταν κάποιο έγγραφο όπου αναγράφονταν ότι ο μαθητής πρέπει να επαναλάβει τα μαθήματα της Α τάξης.

Ακόμη υπήρχε και η περίπτωση της κατ'οίκον διδασκαλίας. Σε αυτή τη περίπτωση δεν αναγράφεται στο αρχειακό υλικό ότι προσκομίστηκε κάποιο έγγραφο. Οι μαθητές όμως αυτοί για να εγγραφούν σε κάποιο δημόσιο ή ιδιωτικό σχολείο, έπρεπε να προσκομίσουν κάποιο πιστοποιητικό που θα αποδείκνυε ότι η έως τώρα διδασκαλία τους είναι πλήρης και κατά το ποιόν και το ποσόν και τον χρόνο διδασκαλίας. Ταυτόχρονα, τόσο οι κατ'οίκον διδαχθέντες όσο και αυτοί που φοιτούσαν σε ιδιωτικά σχολεία όφειλαν να δώσουν κατατακτήριες εξετάσεις, προκειμένου να εγγραφούν σε δημόσιο Ελληνικό ή Γυμνάσιο²²

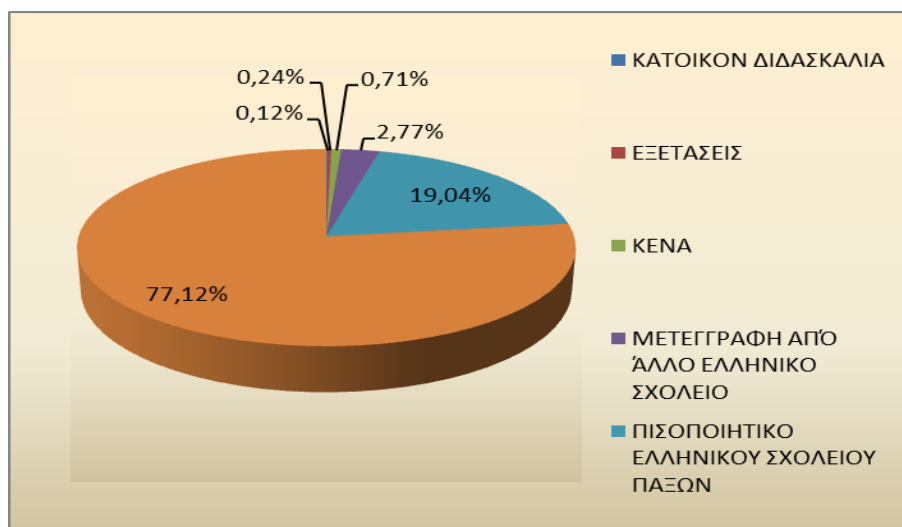
Τέλος, διαπιστώθηκε κάποια κινητικότητα μεταξύ Ελληνικών Σχολείων. Κάποιοι μαθητές μετά την εγγραφή τους σε κάποιο άλλο σχολείο, μετεγγράφονταν στο Ελληνικό Σχολείο Παξών. Καθοριστικό ρόλο σε αυτές τις μετεγγραφές είχαν οι γονείς, οι οποίοι λόγω επαγγέλματος αναγκάζονταν προς μετακίνηση.

ΤΡΟΠΟΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΕΓΓΡΑΦΕΣ
ΚΑΤΟΙΚΟΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ	0,12%	1
ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ	0,24%	2
ΚΕΝΑ	0,71%	6
ΜΕΤΕΓΓΡΑΦΗ ΑΠ'Ο ΆΛΛΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ	2,77%	23
ΠΙΣΟΠΟΙΗΤΙΚΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΠΑΞΩΝ	19,04%	158
ΑΠΟΛΥΤΗΡΙΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ	77,12%	640

²¹ Διάταγμα 1836,άρ.19

²² Στέφανος Μ. Παρίσης, *Ανωτέρα και μέση εκπαίδευσις ήτοι Συλλογή των διεπόντων την ανωτέραν και μέσην εκπαίδευσιν νόμων, Β. Διαταγμάτων και εγκυκλίων του επί των Εκκλησιαστικών και της Δημόσιας Εκπαιδεύσεως Υπουργείου από του 1833-1884*, Τυπογραφείο Ο Παλαμήδης, Αθήνα 1884,σ.337-338,494 και 519

Πίνακας 5: ΤΡΟΠΟΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΠΑΞΩΝ

Γράφημα 5: ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ ΤΟΥ ΤΡΟΠΟΥ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ ΜΑΘΗΤΩΝ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΠΑΞΩΝ (1889-1929)

2.3 Ο διαχωρισμός των μαθητών ανά φύλο. Η φοίτηση των κοριτσιών στο Ελληνικό Σχολείο Παξών (1889-1929)

Η μέση εκπαίδευση των κοριτσιών στους Παξούς εντάσσεται, όπως είναι φυσικό, στα πλαίσια της γενικότερης κατάστασης της γυναικείας εκπαίδευσης στη χώρα μας. Η πολιτεία μερίμνησε μόνο για τη στοιχειώδη μόρφωση των κοριτσιών και θεώρησε υπόθεση ιδιωτικής πρωτοβουλίας τη μέση παιδεία τους, ενώ απαγόρευσε αυστηρά τη φοίτησή τους στα σχολεία των αγοριών.²³ Μεγάλη όμως πρόοδος σημειώθηκε κυρίως τις δυο τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα. Μετά από ανανεωτικές προσπάθειες των εκπροσώπων της αστικής τάξης, αλλά και από εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις που προτάθηκαν με στόχο τη βελτίωση της θέσης της γυναίκας για τη συμμετοχή της, όχι μόνο στη δημοτική, αλλά και στη μέση και επαγγελματική εκπαίδευση, οι κάτοικοι των Παξών αρχίζουν να αφυπνίζονται σταδιακά.

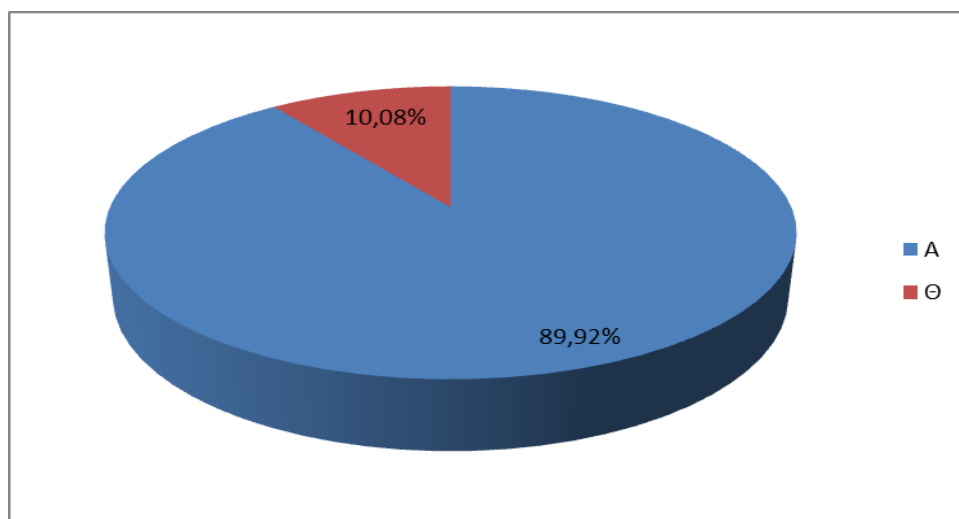
Στους Παξούς δεν υπήρχε η δυνατότητα ίδρυσης ειδικού σχολείου φοίτησης των κοριτσιών. Έτσι βλέπουμε στο αρχείο το φαινόμενο της παράνομης εγγραφής μαθητριών στο Ελληνικό Σχολείο. Το Υπουργείο δεν έδινε επίσημα άδεια εγγραφής, ανέχονταν όμως την κατάσταση.

Η πρώτη εγγραφή κοριτσιού στο Ελληνικό σχολείο Παξών πραγματοποιήθηκε το σχολικό έτος 1900-1901, οπότε και εγγραφήκαν τέσσερα κορίτσια με καταγωγή από τους Παξούς, οι δύο εκ των οποίων ήταν ορφανές. Επρόκειτο δηλαδή για ένα σχολείο μικτό, όπου φοιτούσαν αγόρια και κορίτσια.

ΦΥΛΟ	ΠΟΣΟΣΤΟ
A	89,92%
Θ	10,08%

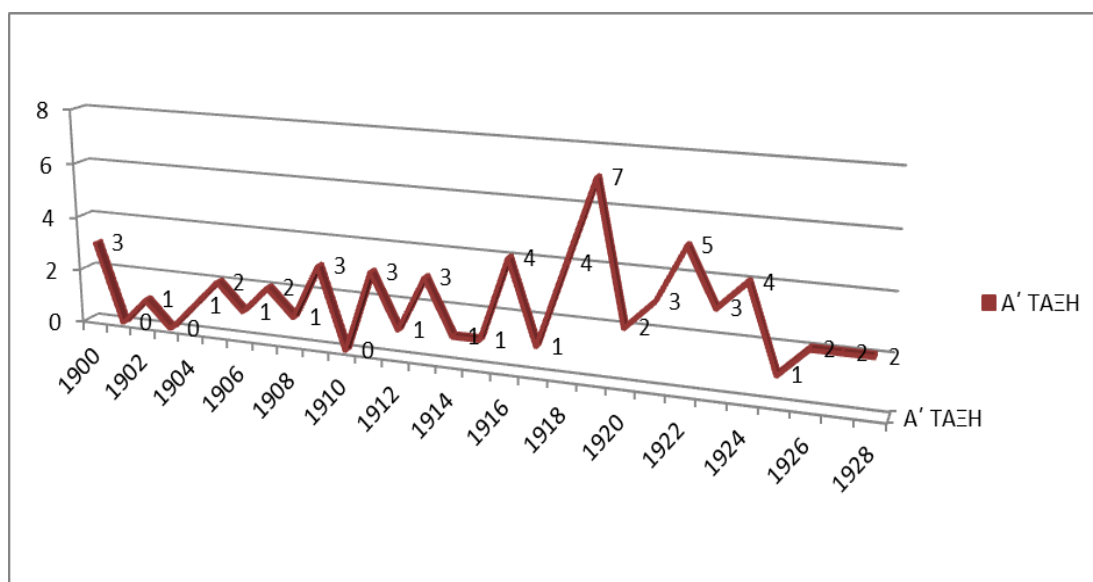
Πίνακας 6: ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΜΑΘΗΤΩΝ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΠΑΞΩΝ ΑΝΑ ΦΥΛΟ

²³Ζιώγου-Καραστεργίου Σιδηρούλα, *Η μέση εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα (1830-1893)*. Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας (ΙΑΕΝ)-Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα 1986, σελ 238

Γράφημα 6:ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΠΑΞΩΝ,ΑΝΑ ΦΥΛΟ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1889-1929

Το ποσοστό των μαθητριών που εγγράφηκαν στο Ελληνικό σχολείο Παξών(1889-1929) είναι μόλις 10,08%.Πιο συγκεκριμένα στη πρώτη τάξη εγγράφηκαν 64 μαθήτριες, σε όλη τη διάρκεια λειτουργίας του Ελληνικού Σχολείου Παξών. Οι εγγραφές των μαθητριών κυμάνθηκαν σε πολύ χαμηλά επίπεδα με μέσο όρο εγγραφής στην Α τάξη 2,25 ανά έτος. Οι περισσότερες εγγραφές μαθητριών έγιναν το 1919,ενώ κατά τα έτη 1901,1903 και 1910 δε σημειώθηκε καμία εγγραφή μαθήτριας στο Ελληνικό σχολείο Παξών.

Γράφημα 7:ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ ΤΩΝ ΕΓΓΡΑΦΩΝ ΑΠΟ ΜΑΘΗΤΡΙΕΣ ΤΗΣ Α ΤΑΞΗΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΠΑΞΩΝ(1889-1929)

Συνολικά φοίτησαν κατά την περίοδο 1889-1929 και στις τρεις τάξεις του Ελληνικού Σχολείου, 79 μαθήτριες, εκ των οποίων οι 46 ολοκλήρωσαν τη φοίτηση τους. Από τις 33 μαθήτριες οι οποίες εγκατέλειψαν τις σπουδές τους, η μία μόνο έφτασε έως τη Γ' τάξη του Ελληνικού Σχολείου Παξών, 13 μαθήτριες εγκαταλείψαν το σχολείο στη Β τάξη και οι υπόλοιπες 19 μόλις στην Α τάξη.

Θα επιχειρήσουμε τώρα, με κριτήριο το επάγγελμα του πατέρα, που αναγράφεται στα μαθητολόγια, να προσεγγίσουμε την επαγγελματική και κατ'επέκταση κοινωνική ταυτότητα των ομάδων που πρωτοστέλνουν τα κορίτσια τους στα δημόσια σχολεία της μέσης βαθμίδας. Είναι φανερό ότι τα κορίτσια που φοίτησαν στο Ελληνικό Σχολείο Παξών ήταν κυρίως γόνοι εμπόρων, μια ανθηρή ομολογουμένως οικονομικά ομάδα. Υπολογίσιμος είναι και ο αριθμός των μαθητριών αγροτικής προέλευσης, τα οποία όμως ήταν γόνοι «κτηματιών» και όχι αγροτών. Οφείλουμε να πούμε ότι η συμμετοχή στην μέση εκπαίδευση των κοριτσιών που ήταν παιδιά γιατρών, δασκάλων, δικηγόρων κ.ο.κ., δηλαδή μίας ομάδας με σημαντικό οικονομικό και πνευματικό υπόβαθρο, δεν είναι αμελητέα, δεδομένου ότι πρόκειται για ένα πολύ μικρό νησί που οι ανάγκες των κατοίκων του καλύπτονταν από ολιγάριθμους επιστήμονες. Αντίθετα, η συμμετοχή των κοριτσιών που προέρχονταν από αγροτικές οικογένειες, στη μέση εκπαίδευση ήταν μικρή, καθώς η νοοτροπία των γονέων ήθελε τα κορίτσια να μένουν στο σπίτι και να έχουν ως σκοπό της ζωής τους τη δημιουργία οικογένειας.

Σημαντικό ρόλο στη μαθητική πορεία των μαθητριών είχαν το οικογενειακό και το κοινωνικό περιβάλλον. Δηλαδή, οι μαθητές δεν μπορούσαν να κινηθούν πέρα από τα όρια του κοινωνικού τους προφίλ από το οποίο εκκινούσαν: οι φιλοδοξίες και οι διαθέσεις τους καθορίζονταν όχι σε μηδενική βάση, αλλά σε σχέση με τις κοινωνικές ομάδες στις οποίες άνηκαν ή προς τις οποίες αισθάνονταν πλησιέστερα²⁴.

ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ ΣΠΟΥΔΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ	ΔΗΜΟΣΙΟ	ΕΛ.ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΑΣ	ΕΜΠΟΡΙΟ	ΟΡΦΑΝΗ	ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ	ΣΥΝΤΑΞΙΟΥΧΟΣ
ΝΑΙ	12	6	4	12	3	5	4
ΌΧΙ	3	4	3	12	5	4	2

Πίνακας 7: Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΠΑΞΩΝ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΤΟΥΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ.

²⁴ Θεόδωρος Μηλωνάς, *Η αναπαραγωγή των κοινωνικών τάξεων μέσα από τους σχολικούς μηχανισμούς. Η μέση εκπαίδευση στο χωριό και στη πόλη*, Γρηγόρης, Αθήνα 1982, σ.171.

2.4 Γεωγραφική προέλευση των μαθητών του Ελληνικού σχολείου Παξών(1889-1929)

Η γεωγραφική προέλευση του βασικού όγκου των μαθητών του Ελληνικού Σχολείου Παξών, κατά την περίοδο 1889 έως 1929, δεν κρύβει εκπλήξεις. Ήταν ντόπιοι, όπως αναμενόταν. Υπήρχε όμως και ένα μικρό ποσοστό επήλυδων μαθητών. Όπως είδαμε και στην ενότητα για την κοινωνικοεπαγγελματική προέλευση των μαθητών, οι περισσότεροι μαθητές προέρχονταν από οικογένειες με κύρια απασχόληση το εμπόριο και τη γεωργία. Από τα 708 παιδιά που κατάγονταν από το νησί των Παξών, οι 189 ήταν γόνοι έμπορων και οι 178 ήταν παιδιά αγροτικών οικογενειών. Αξιοσημείωτο είναι ότι η αμέσως επόμενη μικρότερη σε αριθμό ομάδα μαθητών είναι τα ορφανά. Γεγονός που δείχνει ότι οι Παξοί είχαν χαμηλό βιοτικό επίπεδο.

ΤΟΠΟΣ ΓΕΝ.	ΑΤΟΜΑ	ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΒΙΟΤΕΧΝΙΑ	ΕΜΠΟΡΙΟ	ΕΛΕΥΘ.ΕΠΑΓΓ.	ΔΗΜΟΣΙΟ	ΕΝ.ΔΥΝΑΜΕΙΣ	ΚΛΗΡΟΣ	ΣΥΝΤΑΞΙΟΥΧΟΣ	ΚΕΝΑ	ΟΡΦΑΝΑ	ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ	ΝΑΥΤΙΚΟΣ
BONITSA	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
ZAKYNTHOS	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
IOAKH	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
LAURIO	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
PATRA	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
PREVEZA	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
YDRA	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
XANIA	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
MONEMVASIA	2	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0
LEUKADA	3	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
MEGARA	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
AΘΗΝΑ	4	0	0	0	0	1	1	0	0	0	2	0
ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ	5	0	0	2	0	3	0	0	0	0	0	0
ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ	6	1	0	0	0	2	2	0	0	1	0	0
ΚΕΝΟ	16	2	0	6	2	2	0	0	1	1	0	2
ΚΕΡΚΥΡΑ	19	1	1	4	2	1	2	0	0	1	1	6
ΠΑΞΟΙ	708	178	30	189	54	35	10	23	10	4	75	37

Πίνακας 8: Ο ΤΟΠΟΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΠΑΞΩΝ(1889-1929)

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω στοιχεία, οι περισσότεροι μαθητές, οι οποίοι κατάγονταν από άλλες περιοχές της Ελλάδας, ήταν παιδιά που οι γονείς τους εργάζονταν στο δημόσιο ή στις ένοπλες δυνάμεις, οι οποίοι μετατίθεντο συχνά. Αυτοί ήταν κυρίως δάσκαλοι, γιατροί και αστυφύλακες. Το μεγαλύτερο ρεύμα ξένων μαθητών εισέρρευσε από το νησί της Κέρκυρας (πίνακας 9). Αναμενόμενο καθώς πρόκειται για ένα νησί που συνδέεται άμεσα με τους Παξούς, απέχει μόλις 40 λεπτά και πολλοί ήταν αυτοί που επιθυμούσαν να τους μεταθέσουν στους Παξούς, παρά σε άλλα μέρη της χώρας.

ΤΟΠΟΣ ΓΕΝΝΗΣΗΣ	ΕΜΦΑΝΗΣΕΙΣ	ΜΑΘΗΤΕΣ	Α	Θ
Αθήνα	5	2	5	0
Κέρκυρα	4	3	4	0
Λαύριο	2	1	2	0
Παξοί	196	89	179	17
Πρέβεζα	1	1	1	0

Πίνακας 9:Ο ΤΟΠΟΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ ΤΩΝ ΟΡΦΑΝΩΝ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΠΑΞΩΝ

2.5 Η κοινωνικοεπαγγελματική προέλευση των μαθητών.

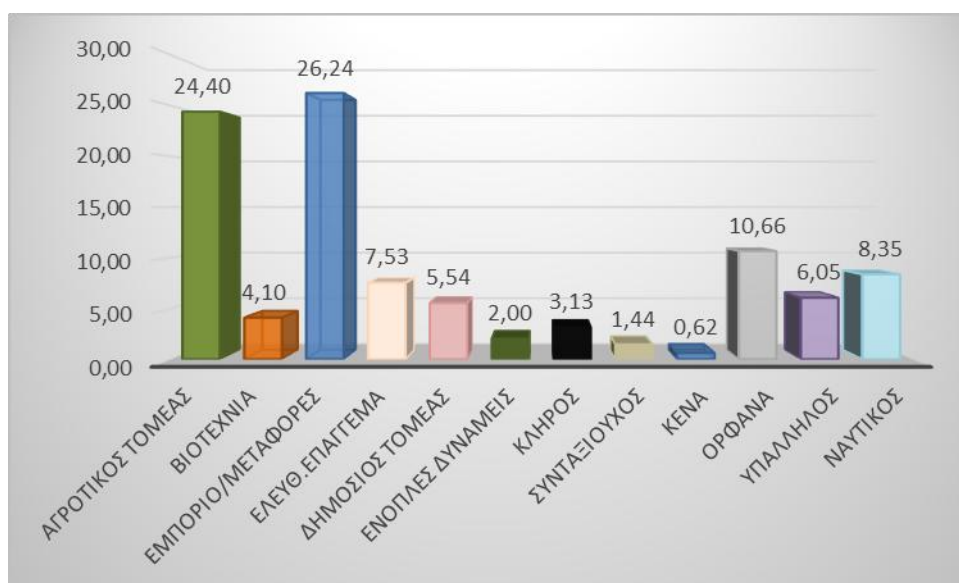
Για να εξετάσουμε την κοινωνικοοικονομική προέλευση των μαθητών του Ελληνικού σχολείου Παξών, θα στηριχθούμε στο επάγγελμα του πατέρα, όπως αυτό δηλώνετε στα μαθητολόγια. Αυτό που μας ενδιαφέρει πρώτιστα, στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης, είναι να διαπιστώσουμε εάν η κοινωνικοεπαγγελματική καταγωγή των μαθητών προσδιόρισε, και σε ποιο βαθμό, την πρόσβασή τους στη μέση εκπαίδευση. Για τον σκοπό αυτό θα διερευνήσουμε :

- Ποιες κοινωνικοεπαγγελματικές κατηγορίες παρουσίασαν τα μεγαλύτερα ποσοστά φοίτησης στο Ελληνικό Σχολείο Παξών και γιατί.
- Ποια κοινωνικοεπαγγελματική ομάδα επηρεάστηκε περισσότερο από τις κοινωνικοοικονομικές μεταβολές της εποχής, που αντανακλώνται στο ποσοστό φοίτησης.

Στο γράφημα 8, που ακολουθεί, διαγράφεται η κοινωνικοεπαγγελματική σύνθεση του σώματος των μαθητών του Ελληνικού Σχολείου Παξών. Διαπιστώνουμε ότι τα κοινωνικά στρώματα εκπροσωπούνται άνισα.

Καταγράφεται μια σαφής κατίσχυση της κοινωνικοεπαγγελματικής κατηγορίας των εμπόρων-μεταφορέων και των αγροτών. Είναι φυσικό να συμβαίνει αυτό, διότι επρόκειτο για ένα νησί που στηρίζονταν οικονομικά στη γεωργία και το εμπόριο. Βέβαια πολλοί ήταν και αυτοί που εργάζονταν στο χώρο της βιοτεχνίας.

Ας μη ξεχνάμε ότι πρόκειται για νησί με βραχώδες έδαφος το οποίο καλύπτεται από 250 χιλιάδες ελαιόδεντρα και μέχρι τα χρόνια της τουριστικής ανάπτυξης, μέχρι δηλαδή και τη δεκαετία του 1970, η ελαιοκαλλιέργεια αποτελεί τη κύρια οικονομική δραστηριότητα του νησιού.

Γράφημα 8:ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΠΟΥ ΑΣΚΟΥΣΑΝ ΟΙ ΠΑΤΕΡΕΣ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΠΑΞΩΝ.

Είναι αναγκαίο να αναφέρουμε πως το 17,53% που εργάζεται στον αγροτικό τομέα αναγράφονται στα μαθητολόγια ως κτηματίες, ενώ το 6,71% αναγράφονται ως αγρότες. Δυστυχώς δεν υπάρχει κάποιο άλλο στοιχείο που να μας βοηθάει να καταλάβουμε τη διαφορά μεταξύ κτηματιών και αγροτών. Βέβαια στον όρο «αγρότης» συμπεριλαμβάνεται και ο όρος «κτηματίας», οπότε και οι δύο αυτές ομάδες εντάσσονται στον αγροτικό τομέα.

Αξιοσημείωτο είναι ότι αρκετά υψηλό ποσοστό, της τάξεως του 11,99%, κατείχαν μαθητές από οικογένειες που εργάζονταν στο χώρο των ένοπλων δυνάμεων. Μάλιστα δεν επρόκειτο για οικογένειες ντόπιων, αλλά για οικογένειες που βρέθηκαν στο νησί των Παξών για επαγγελματικούς λόγους. Η περίοδος που εξετάζουμε (1889-1929), ήταν περίοδος αναταράξεων και αστάθειας, μια περίοδος με πολέμους, μια περίοδος κατά την οποία οι ένοπλες δυνάμεις ήταν ενισχυμένες και διάσπαρτες σε όλη τη χώρα, με στόχο την ασφάλεια των πολιτών και τη διαφύλαξη της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας.

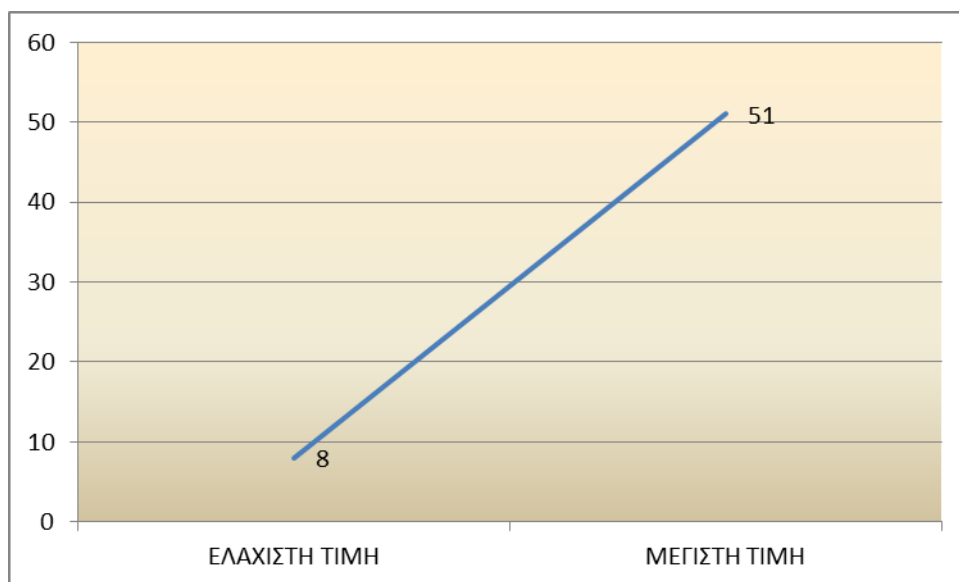
Τα «ορφανά», προφανώς, δεν αποτελούν αυτοτελή επαγγελματική ομάδα. Κρίθηκε όμως αναγκαίο να τα μελετήσουμε ξεχωριστά καθώς το ποσοστό που κατέχει στα μαθητολόγια του Ελληνικού Σχολείου Παζών είναι αρκετά υψηλό, αποτελεί αυτό κάθε αυτό, άξιο μελέτης στοιχείο, καθώς δίνει το στίγμα μιας εποχής όπου οι πόλεμοι, η φτώχεια, οι επιδημικές ασθένειες και γενικότερα το χαμηλό βιοτικό επίπεδο οδήγησαν στην ορφάνια πολλά παιδιά. Φυσικά, το φαινόμενο της ορφάνιας, που παρατηρείται στο Ελληνικό Σχολείο Παζών, δεν αποτελεί τοπική πραγματικότητα, αλλά αφορά όλο τον ελλαδικό χώρο και ιδιαίτερα το αστικό περιβάλλον της Αθήνας, όλο τον 19^ο αιώνα, όπου ήταν ορατά τα ίχνη της ζητιανιάς, της φτώχειας και της ορφάνιας. Η κατάσταση αυτή ενεργοποίησε τη φιланθρωπική δραστηριότητα, ιδιαίτερα μετά τα μέσα του αιώνα, προς την κατεύθυνση της προστασίας τούτων των απόκληρων της ζωής, με την ίδρυση ορφανοτροφείων και βρεφοκομείων σε διάφορες πόλεις²⁵

Όπως επιβεβαιώνεται και από τον πίνακα 8 τα περισσότερα ορφανά κατάγονταν από το νησί των Παζών. Δυστυχώς δεν έχουμε επαρκή στοιχεία ώστε να δούμε την κοινωνική τους προέλευση. Σε κάθε περίπτωση όμως, συμπεραίνουμε πως η συμμετοχή των ορφανών στη μέση εκπαίδευση είναι έντονη και προφανώς αποτέλεσε βασικό μέσο κοινωνικοποίησής τους, όπλο βιοπορισμού τους και ταυτόχρονα, χώρο εξουδετέρωσης ενδεχόμενων κοινωνικών κινδύνων.

²⁵Κορασίδου Μαρία, *Οι άθλιοι των Αθηνών και οι θεραπευτές τους, φτώχεια και φιλανθρωπία στην ελληνική πρωτεύουσα του 19^{ου} αιώνα*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας (ΙΑΕΝ)- Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα 1995, σ.79-83

2.6 Οι ηλικιακές ομάδες του Ελληνικού σχολείου Παξών

Η μελέτη των ηλικιακών ομάδων των μαθητών μας έδειξε, όπως φαίνεται και στο γράφημα 9, πως ο μικρότερος ηλικιακά μαθητής ο οποίος φοίτησε στο Ελληνικό Σχολείο Παξών ήταν 8 ετών. Η εγγραφή αυτή έγινε στην Α τάξη. Εδώ τίθεται εύλογα το ερώτημα «Πότε αυτό το παιδί ξεκίνησε να φοιτά στο Δημοτικό;», δυστυχώς τα στοιχεία που διαθέτουμε είναι περιορισμένα και δεν έχουμε τη δυνατότητα να το απαντήσουμε.

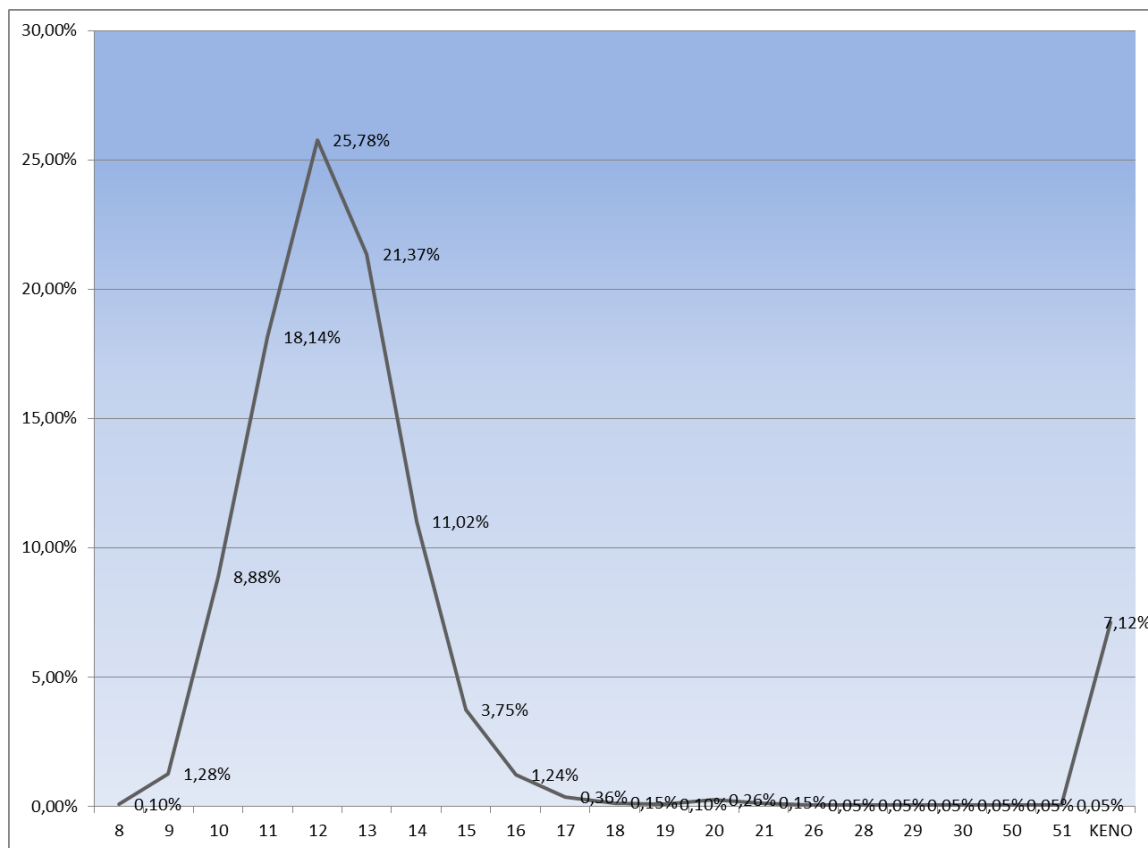

Γράφημα 9: ΜΕΓΙΣΤΗ ΚΑΙ ΕΛΑΧΙΣΤΗ ΤΙΜΗ ΗΛΙΚΙΑΣ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΠΑΞΩΝ

Ο μεγαλύτερος ηλικιακά μαθητής του Ελληνικού Σχολείου Παξών ήταν 51 ετών και ξεκίνησε να φοιτά στη Β΄ τάξη. Αυτό το στοιχείο μας δείχνει ότι υπήρχε επιθυμία για μάθηση από τους ενήλικες, οι οποίοι προφανώς λόγω δύσκολων καταστάσεων, κοινωνικών και οικονομικών, δεν μπόρεσαν να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους κατά τη παιδική-εφηβική ηλικία.

Όσον αφορά τη συχνότητα που εμφανίζεται η κάθε ηλικία, όπως απεικονίζεται στο γράφημα 10, οι περισσότεροι μαθητές του Ελληνικού σχολείου Παξών ήταν μεταξύ

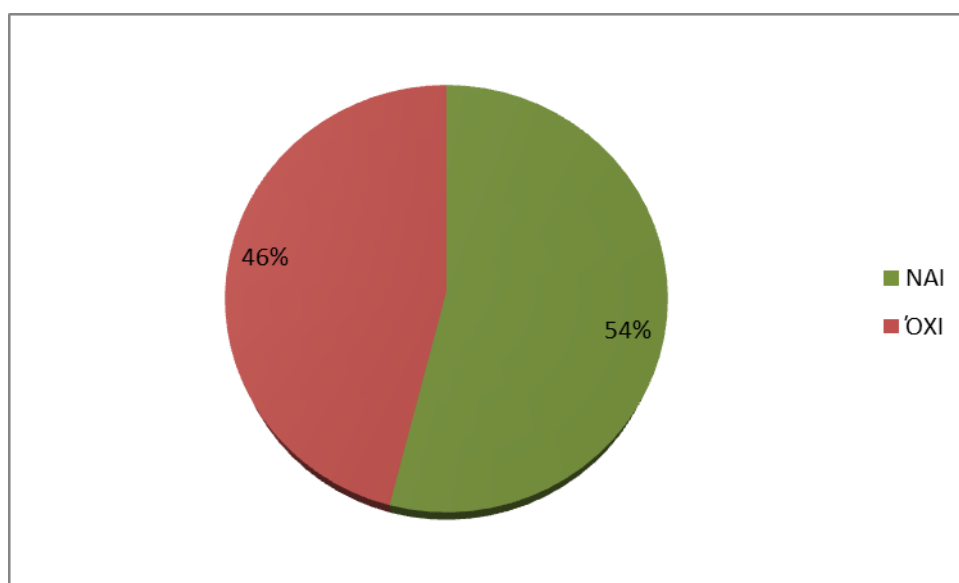
11 με 13 ετών. Με ποσοστό που αγγίζει το 25,78%, τα παιδιά σε ηλικία 12 ετών υπερτερούν έναντι όλων των άλλων ηλικιών.

Γράφημα 10: ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ, ΜΕ ΤΗ ΜΟΡΦΗ ΠΟΣΟΣΤΟΥ, ΤΗΣ ΦΟΙΤΗΣΗΣ ΜΑΘΗΤΩΝ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΠΑΞΩΝ ΒΑΣΕΙ ΗΛΙΚΙΑΣ.

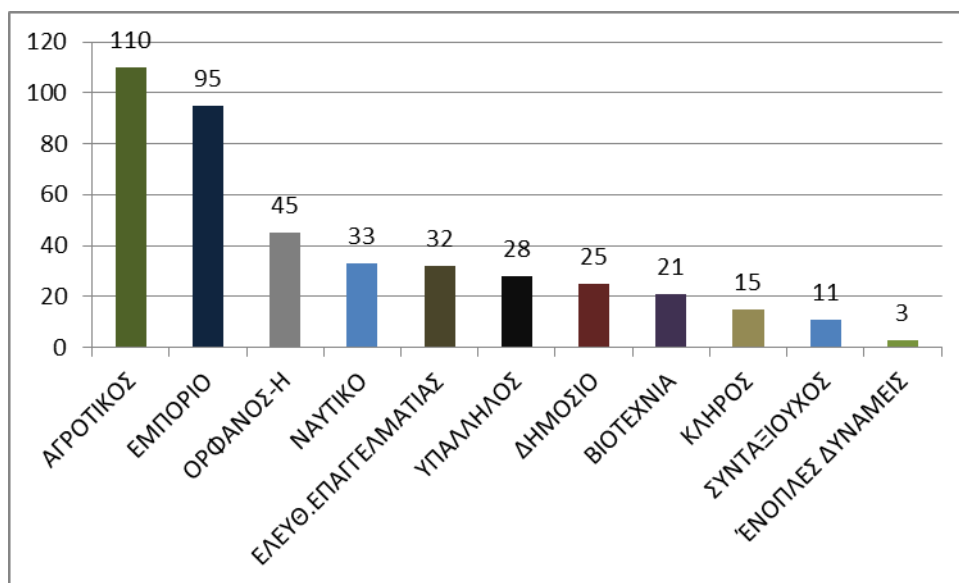
2.7 Η πορεία των μαθητών στις σπουδές τους

Η μελέτη της ολοκλήρωσης των σπουδών στο τριτάξιο Ελληνικό Σχολείο θα μας δείξει πόσα παιδιά από τα 774 που φοίτησαν στο σχολείο Παξών πήραν τα απαραίτητα εφόδια ώστε να συνεχίσουν τις σπουδές τους. Μέτα από την κατάλληλη επεξεργασία των στοιχείων που πήραμε από το αρχειακό μας υλικό, συμπεράναμε ότι το 54% των μαθητών ολοκλήρωσαν τις σπουδές τους στο τριτάξιο Ελληνικό Σχολείο Παξών, ενώ το 46% τις εγκατέλειψαν.

Γράφημα 11: ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗΣ Η ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΨΗΣ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΠΑΞΩΝ ΜΕ ΜΟΡΦΗ ΠΟΣΟΣΤΟΥ.

Όπως διαπιστώνουμε (γράφημα 12) τα περισσότερα παιδιά που ολοκλήρωσαν τις σπουδές τους ήταν γόνοι αγροτικών οικογενειών και εμπόρων. Φυσικά αυτό οφείλεται στο ότι η κοινωνικοεπαγγελματική προέλευση των περισσότερων μαθητών ήταν από τον αγροτικό και τον εμπορικό τομέα (γράφημα 8), καθώς επρόκειτο για ένα νησί με αγροτική οικονομία. Πρέπει να τονιστεί εδώ ότι τα σχετικά χαμηλά ποσοστά μαθητών που ολοκλήρωσαν τις σπουδές τους σε αυτή τη βαθμίδα εκπαίδευσης, με γονείς δημοσίους υπαλλήλους, καθώς και στρατιωτικούς (ένοπλες δυνάμεις), προφανώς οφείλονται στο ότι οι οικογένειες αυτές μετακινούνταν συχνά και ίσως συνέχιζαν τις σπουδές τους σε άλλο σχολείο.

Γράφημα 12: Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ-ΤΡΙΩΝ ΠΟΥ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΑΝ ΤΙΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΤΟΥΣ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΠΑΞΩΝ.

2.8 Σχολική αργοπορία (επανάληψη τάξεων)

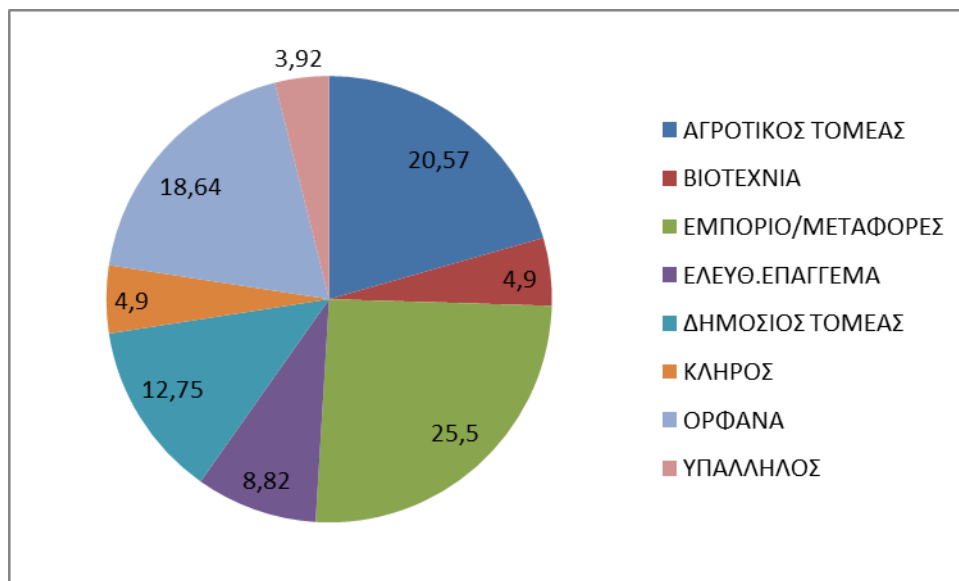
Η χρονική καθυστέρηση στις σπουδές, κατά τη διάρκεια της σχολικής σταδιοδρομίας, συνιστούσε μια αναπόφευκτη πραγματικότητα, καθώς οι συνθήκες της εποχής μπορούσαν εύκολα να προκαλέσουν αυτή την αργοπορία.

Την περίοδο που εξετάζουμε, συχνά οι οικονομικοί λόγοι ανάγκαζαν πολλούς μαθητές να αφήσουν τα θρανία για ένα διάστημα. Η μη συστηματική παρακολούθηση των μαθημάτων και η επανεγγραφή στην ίδια τάξη περισσότερο από μία φορές, δεν ήταν καθόλου ασυνήθιστο. Έτσι λοιπόν, τη σχολική αργοπορία τη κατανοούμε ως αποτέλεσμα σχολικής αποτυχίας, λόγω κακής επίδοσης στα μαθήματα, ή ως αποτέλεσμα της διακοπής της φοίτησης για λόγους οικονομικούς και οικογενειακού²⁶.

Λόγω της φύσης του αρχειακού υλικού (μαθητολόγια), δεν είναι δυνατόν να διευκρινίσουμε ποιο από τα παραπάνω αίτια οδήγησε τους μαθητές του Ελληνικού

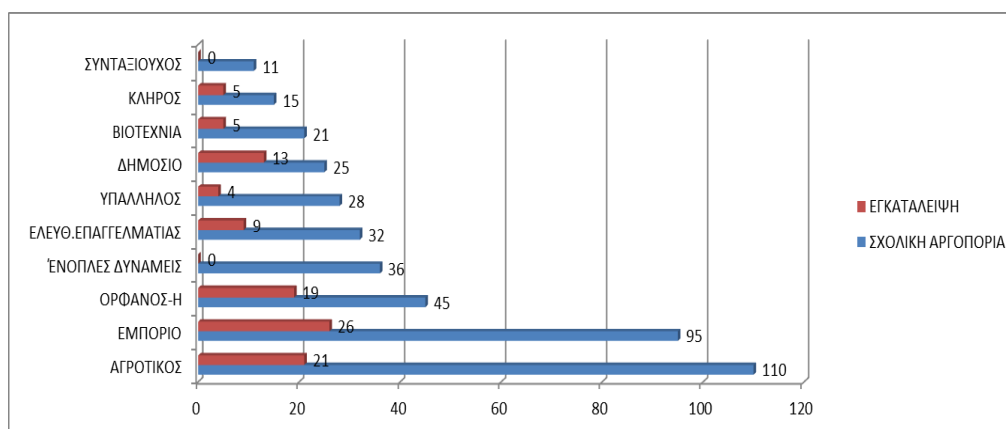
²⁶Μηλίτση-Νίκα, *Η μέση εκπαίδευση στην Μεσσηνία(1833-1910).Όψεις της μεσσηνιακής κοινωνίας μέσα από την εκπαίδευση*, Καλαμάτα 2004,σ.167

Σχολείου Παξών στην επανεγγραφή τους στην ίδια τάξη. Θα αρκεστούμε λοιπόν σε κάποιες γενικές παρατηρήσεις που προκύπτουν από τη μελέτη του γραφήματος 13.

Γράφημα 13: ΣΧΟΛΙΚΗ ΑΡΓΟΠΟΡΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ.

Από τους 774 μαθητές-τριες που φοίτησαν από το 1889 έως 1928 στο Ελληνικό Σχολείο Παξών, μόλις οι 102 ξαναεγγράφονταν στην ίδια τάξη, δηλαδή μόλις το 13,12%. Βλέπουμε λοιπόν ότι το ποσοστό αποτυχίας ήταν αρκετά χαμηλό. Προφανώς, η διάθεση για μόρφωση και η επιθυμία για καταξίωση ήταν έντονη. Και φυσικά η πιο σίγουρη οδός που οδηγούσε εκεί ήταν η Μέση εκπαίδευση.

Γράφημα 14: ΣΧΟΛΙΚΗ ΑΡΓΟΠΟΡΙΑ, ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΨΗ ΦΟΙΤΗΣΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ

Τα μεγαλύτερα ποσοστά σχολικής αργοπορίας συναντώνται σε μαθητές από οικογένειες που εργάζονταν στον τομέα του εμπορίου και τον αγροτικό. Αυτή ίσως να οφείλεται στην ενεργώ συμμετοχή των αγοριών στις εργασίες της οικογένειας είτε επρόκειτο για αγροτικές είτε για παροχή βοήθειας στις εμπορικές δουλειές. Όσον

αφορά το υψηλό ποσοστό των ορφανών στη σχολική αργοπορία, πολλά ήταν τα παιδιά που εργάζονταν λόγω των οικονομικών δυσχερειών.

Σχετικά χαμηλά εμφανίζονται τα ποσοστά των γόνων των δημοσίων υπαλλήλων. Και αυτό γιατί η οικονομική σταθερότητα των δημοσιοϋπαλληλικών οικογενειών έδινε τη δυνατότητα της ομαλής φοίτησης στα τέκνα τους.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Το Ελληνικό Σχολείο Παξών κατά την περίοδο 1889-1929 αντικατοπτρίζει τη γενικότερη εκπαιδευτική πραγματικότητα του ελληνικού κράτους, όπως αυτή διαμορφώθηκε την ίδια χρονική περίοδο, οπότε συντελούνται πολλές και βαθιές αλλαγές στην ελληνική κοινωνία. Τα συμπεράσματα που προκύπτουν από την επεξεργασία του ανέκδοτου αρχειακού υλικού (μαθητολόγια), σε συνδυασμό με τη μελέτη δευτερογενών πηγών, έχουν παρατεθεί αναλυτικά στο τέλος κάθε ενότητας. Γι' αυτό, περιοριζόμαστε εδώ σε κάποιες συνολικές διαπιστώσεις.

Σε μια πρώτη προσέγγιση διαπιστώσαμε ότι τα ποσοστά πρόσβασης των μαθητών στο Ελληνικό σχολείο Παξών ήταν υψηλά, για τα δεδομένα της εποχής. Μάλιστα, τα κορίτσια, επίσημα αποκλείονταν από τη δημόσια μέση εκπαίδευση, αλλά παρόλα αυτά υπήρχαν κάποιες εγγραφές κοριτσιών, κυρίως από οικονομικά ευκατάστατες οικογένειες (Γράφημα 6). Η απόκτηση απολυτηρίου αποτελούσε βασικό εφόδιο για τους μαθητές που επιθυμούσαν να μετακινηθούν σε κάποιο αστικό κέντρο, με στόχο την κοινωνική άνοδο.

Αξιοσημείωτη είναι δε η αυξημένη φοίτηση στο Ελληνικό Σχολείο Παξών, παιδιών εμπόρων και κτηματιών, επιβεβαιώνοντας την άποψη του Αλέξανδρου Ρίζου Ραγκαβή, στο άρθρο του «Περί δημοσίας εκπαιδεύσεως», ότι η ανώτερη εκπαίδευση των εμπόρων και των κτηματιών είναι το Ελληνικό Σχολείο²⁷.

Εύλογα παρεπόμενα της κοινωνικής διαστρωμάτωσης του μαθητικού πληθυσμού ήταν η εγκατάλειψη των σπουδών (γράφημα 11) και η επανάληψη των τάξεων, δηλαδή η επανεγγραφή στην ίδια την τάξη (γράφημα 13). Το φαινόμενο επανεγγραφής αποτελεί δείγμα της εμμονής και επιμονής των γονέων για την φοίτηση των παιδιών τους στη μέση εκπαίδευση, αφού ο κύκλος αυτός της εκπαίδευσης ήταν η καταλληλότερη δίοδος για την υπέρβαση της κοινωνικής τους κατηγορίας.

²⁷ Στρατής Μπουρνάζος, «Η εκπαίδευση στο ελληνικό κράτος», *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, επιμ. Χρήστος Χατζηιωσήφ, τομ. Α: Οι απαρχές, 1900-1922, μέρος 2^ο, Βιβλιόραμα, Αθήνα 1999, σ. 198-199

Εξίσου καθοριστική φαίνεται ότι υπήρξε η «ταξική» παράμετρος και για όσα κορίτσια φοίτησαν στο Ελληνικό Σχολείο Παξών (πίνακας 7), παρά τις απαγορευτικές διατάξεις της εποχής. Συνειδητοποιούν λοιπόν οι γονείς, αρχικά των οικονομικών ευκατάστατων οικογενειών, ότι η ανώτερη μόρφωση των κοριτσιών τους ήταν επιθυμητή, καθώς μπορούσε να αποτελέσει συμπληρωματική «μορφωτική» προίκα και θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο εύρεσης εργασίας.

Ο ταξικός χαρακτήρας της μέσης εκπαίδευσης, και όπως αυτός φαίνεται και στο Ελληνικό Σχολείο Παξών, προκαθόριζε, ασφαλώς τη μαθητική πορεία, για λόγους μάλιστα που ανάγονταν άμεσα στην ευνοϊκή ή δυσμενή επίδραση του περιβάλλοντος του μαθητή, οικογενειακού και κοινωνικού.

Ας τονίσουμε, εν κατακλείδι, ότι από τα δεδομένα του χώρου και της εποχής, εξαρτιόνταν άμεσα η μέση εκπαίδευση. Έτσι στην περίπτωση της νήσου των Παξών, όπως αυτή φαίνεται μέσα από τα αρχεία του Ελληνικού Σχολείου, βλέπουμε μια κοινωνία που προσπαθεί να ανακάμψει κοινωνικά και οικονομικά μέσω της εκπαίδευσης.

Ευρετήριο εικόνων

Εικόνα εξωφύλλου: Τάξη του Ελληνικού σχολείου Παξών προς τα τέλη της λειτουργίας του.

Εικόνα 1:Το εκπαιδευτικό σύστημα πριν από τη μεταρρύθμιση του 1929.....	7
Εικόνα 2:Η πόλη και το λιμάνι του Γαΐου. Έτος 1863.....	8
Εικόνα 3: Χάρτης των Παξών. Έτος 1823.....	13

Ευρετήριο πινάκων

Πίνακας 1:Ο πληθυσμός των Παξών από το 1853 έως 2011.....	14
Πίνακας 2:Ο πληθυσμός των Παξών και της Κέρκυρας κατά την περίοδο 1879-2011.....	16
Πίνακας 3:Οι εγγραφές των μαθητών ανά σχολικό έτος κατά την περίοδο 1889-1929.....	20
Πίνακας 4:Η περίοδος εγγραφής των μαθητών ανά μήνα.....	24
Πίνακας 5:Ο τρόπος εισαγωγής των μαθητών του Ελληνικού Σχολείου Παξών.....	25
Πίνακας 6:Κατανομή μαθητών του Ελληνικού Σχολείου Παξών ανά φύλο.....	27
Πίνακας 7:Η εκπαιδευτική πορεία των μαθητριών του Ελληνικού Σχολείου Παξών σε σχέση με την κοινωνικοεπαγγελματική τους προέλευση.....	29
Πίνακας 8:Ο τόπος προέλευσης των μαθητών του Ελληνικού Σχολείου Παξών(1889-1929).....	30
Πίνακας 9:Ο τόπος προέλευσης των ορφανών του Ελληνικού Σχολείου Παξών.....	31

Ευρετήριο γραφημάτων

Γράφημα 1:Η εξέλιξη του πληθυσμού των Παξών κατά τα έτη 1853-2011.....	15
Γράφημα 2:Διαγραμματική παρουσίαση της διακύμανσης του πληθυσμού της Κέρκυρας κατά τα έτη 1879-2011.....	16
Γράφημα 3:Διαγραμματική απεικόνιση των εγγραφών του Ελληνικού Σχολείου Παξών κατά τα έτη 1889-1929,ανά έτος και τάξη εγγραφής.....	21
Γράφημα 4: Διαγραμματική απεικόνιση των εγγραφών του Ελληνικού Σχολείου Παξών κατά τα έτη 1889-1929 ανά έτος εγγραφής.....	22
Γράφημα 5:Διαγραμματική απεικόνιση του τρόπου εισαγωγής μαθητών στο Ελληνικό Σχολείου Παξών(1889-1929).....	26
Γράφημα 6:Διαγραμματική απεικόνιση των μαθητών του Ελληνικού Σχολείου Παξών ανά φύλο κατά τα έτη 1889-1929.....	28
Γράφημα 7:Διαγραμματική απεικόνιση των εγγραφών από μαθήτριες της Α τάξης του Ελληνικού Σχολείου Παξών(1889-1929)	28
Γράφημα 8:Διαγραμματική παρουσίαση των επαγγελμάτων που ασκούσαν οι πατέρες των μαθητών του Ελληνικού Σχολείου Παξών.....	32
Γράφημα 9:Μέγιστη και ελάχιστη τιμή ηλικίας των μαθητών του Ελληνικού Σχολείου Παξών.....	34
Γράφημα 10:Διαγραμματική απεικόνιση στοιχείων, με τη μορφή ποσοστού, της φοίτησης μαθητών του Ελληνικού Σχολείου Παξών βάσει ηλικίας.....	35
Γράφημα 11:Διαγραμματική απεικόνιση ολοκλήρωσης ή	

εγκατάλειψης των σπουδών στο Ελληνικό Σχολείο Παξών, με μορφή ποσοστού.....36

Γράφημα 12:Η κοινωνικοεπαγγελματική προέλευση των

μαθητών-τριων που ολοκλήρωσαν τις σπουδές τους στο Ελληνικό Σχολείο Παξών.....37

Γράφημα 13:Σχολική αργοπορία και η κοινωνικοεπαγγελματική προέλευση των μαθητών.....38

Γράφημα 14:Σχολική αργοπορία, εγκατάλειψη φοίτησης και κοινωνικοεπαγγελματική προέλευση των μαθητών.....38

ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ

Μαθητολογία του Ελληνικού Σχολείου Παξών από το 1889 έως το 1929

Συντάγματα της Ελλάδος 1927 και 1975/1986/2001. Ν. 4373/1929, Ν. 4397/1929

Τα νέα, *Η εκπαίδευση 1871-1909.Ελληνικές πραγματικότητες και μεταρρυθμίσεις*, Αλέξης Δημαράς

Σιφναίος, Κ., Πανδέκται Νέων Νόμων και Διαταγμάτων (Νόμος 4373 της 13 Αυγούστου 1929 «περί διαρρυθμίσεως των σχολείων της Μέσης Εκπαιδεύσεως», Εισηγητική έκθεση και νομοσχέδιο που υποβλήθηκε από τον Υπουργό Κ. Β. Γόντικα)

Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, *Γενική εισηγητική Έκθεσις και εκπαιδευτικά νομοσχέδια κατατεθέντα εις την Βουλήν κατά τη συνεδρίαν της 2^{ας} Απριλίου 1929*,Εθνικό τυπογραφείο, Αθήνα 1929

ΦΕΚ 309/1929. Νόμος 4397 «Περί στοιχειώδους εκπαιδεύσεως». Τεύχος Α΄, Αθήνα 1929

Βασιλικό Διάταγμα 21/11/1833, Περί συστάσεως Γυμνασίου εις Ναύπλιον (ΕτΚ αριθμ. 41/Α/16-12-1833)

Βασιλικό Διάταγμα 31/12/1836, Περί του κανονισμού των ελληνικών σχολείων και γυμνασίων (ΕτΚ αριθμ. 87/Α/31-12-1836)

ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αντωνίου Δ., *Τα προγράμματα της Μέσης Εκπαίδευσης(1833-1929)*,τομ.Α, Γ,Αθήνα:ΙΑΕΝ,1987/1989

Ανωγιάτης-Pele Δημήτριος, Ιωάννα Αθανασοπούλου, *Οικιστικό πλέγμα και θνησιμότητα στους Παξούς μέσα 19ου-τέλος 20ου αι*, εκδόσεις Παπαζήση,Αθήνα,2011

Δημαράς Αλέξης, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε ποτέ (Τεκμήρια Ιστορίας)*, τομ. Α': 1821-1894 και τομ. Β': 1895-1967, Ερμής, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1973

Δημαράς Αλέξης, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης Το «ΑΝΑΚΟΠΟΤΟΜΕΝΟ ΑΛΜΑ» Τάσεις και αντιστάσεις της ελληνικής εκπαίδευσης 1833-2000*, επιμέλεια Βάσω Βασιλίου-Παπαγεωργίου, εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα 2013

Ζιώγου-Καραστεργίου Σιδηρούλα, *Η μέση εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα (1830-1893)*. Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας (ΙΑΕΝ)-Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα 1986.

Ζιώγου-Καραστεργίου Σιδηρούλα, *«Η εξέλιξη του προβληματισμού για την γυναικεία εκπαίδευση στην Ελλάδα»*, *Εκπαίδευση και φύλο. Ιστορική διάσταση και σύγχρονος προβληματισμός*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1999.

Θουκυδίδης 1.44.1–1.47.3, (ΘΟΥΚ 1.24.1–1.55.2: Τα "Κερκυραϊκά") *Αμυντική συμμαχία των Αθηναίων με την Κέρκυρα – Αποστολή στρατιωτικών δυνάμεων Αθηναίων και Κορινθίων – Οι Κερκυραίοι στα Σύβοτα*

Κασιμάτη Κούλα *«Μετανάστευση-Παλιννόστηση η προβληματική της δεύτερης γενιάς»*. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1984

Κορασίδου Μαρία, *Οι άθλιοι των Αθηνών και οι θεραπευτές τους, φτώχεια και φιλανθρωπία στην ελληνική πρωτεύουσα του 19ου αιώνα*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας (ΙΑΕΝ)-Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα 1995

Μάνσολας Α., *Πολιτειογραφικά πληροφορία περί Ελλάδος*, Αθήνα 1867

Μηλίτση-Νίκα, *Η μέση εκπαίδευση στην Μεσσηνία (1833-1910)*. Όψεις της μεσσηνιακής κοινωνίας μέσα από την εκπαίδευση, Καλαμάτα 2004

Θεόδωρος Μηλωνάς, *Η αναπαραγωγή των κοινωνικών τάξεων μέσα από τους σχολικούς μηχανισμούς. Η μέση εκπαίδευση στο χωριό και στη πόλη*, Γρηγόρης, Αθήνα 1982

Μπουρνάζος Στρατής, *«Η εκπαίδευση στο ελληνικό κράτος»*, *Ιστορία της Ελλάδος του 20ου αιώνα*, επιμ. Χρήστος Χατζηιωσήφ, τομ. Α': Οι απαρχές, 1900-1922, μέρος 2ο, Βιβλιόραμα, Αθήνα 1999

Στέφανος Μ. Παρίσης, *Ανωτέρα και μέση εκπαίδευσις ήτοι Συλλογή των διεπόντων την ανωτέραν και μέσην εκπαίδευσιν νόμων, Β. Διαταγμάτων και εγκυκλίων του επί των Εκκλησιαστικών και της Δημόσιας Εκπαιδεύσεως Υπουργείου από του 1833-1884*, Τυπογραφείο Ο Παλαμήδης, Αθήνα 1884

Ρέπουλης Εμμανουήλ, Υπουργός επί των Εσωτερικών, *Μελέτη μετά σχεδίου νόμου περί μεταναστεύσεως*, Αθήνα 1912

Σαλβατώρ Λ. ,*Παζός και Αντίπαζος*, εκδ.Εστία,1903

Τσουκαλάς. Κ., *Εξάρτηση και αναπαραγωγή-Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα(1830-1922)*,Πρόλογος Ν .Σβορώνος, Αθήνα Θεμέλιο,1977.

Τσουκαλάς Κωνσταντίνος, *Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα(1830-1922)*,μετ.Ιωάννα Πετροπούλου-Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, εκδ., Θεμέλιο 1987

Ψυχογιός Δημήτρης Κ., *Προίκες, φόροι, σταφίδα και ψωμί. Οικονομία και οικογένεια στην αγροτική Ελλάδα του 19ου αιώνα*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1995

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Lear, Edward. *Views in the Seven Ionian Islands by Edward Lear*. A facsimile of the original edition published in 1863 by the Artist. Oldham: Hugh Broadbent [1979].

Liutprand de Cremona, *Antapodosis. Liber de Redus Sestis Ottonis Relatio de Legatione Constantinopolitana*, translated by F.A.Wright, published by George Routledge&sons, LTD. Broadway House, London 1950